

คนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๕๓

คนจีนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ก่อนหน้าการขจัดอำนาจรัฐและเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางการปกครองจากกรุงธนบุรีไปยังกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ นั้น พบว่าดินแดนต่าง ๆ ในอาณาบริเวณที่ประกอบเข้าเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน มีคนจีนอาศัยอยู่ทั่วไปแล้ว อย่างช้าที่สุดนับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่คนไทยกระจายกันลงมาตั้งถิ่นฐานแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว^๑

การเดินทางเข้ามาบริเวณนี้ของคนจีนรุ่นแรก ๆ มีเหตุมาจากการติดต่อค้าขายเป็นสำคัญ^๒ คนจีนที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์และตั้งถิ่นฐานในระยะแรกจึงเป็นพ่อค้าและลูกเรือเสียเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับดินแดนอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง

^๑ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand: An Analytical History, 2d ed. (New York: Cornell University Press, 1962), p. 1.

^๒ คี.จี. อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, แปลโดยคุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่นๆ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), ๑ : ๔๐.

เจียจี้ไต^๑ คังกรณี่ของเกาะภูเก็ตที่มีแร่ดีบุกมาก พ่อค้าจีนเป็นผู้รับซื้อแร่ดีบุกจากพวก
ซุคร่อนแร่ชาวพื้นเมือง และเมื่อพบแหล่งแร่ดีบุกที่ดี พวกนี้ก็จะตั้งถิ่นฐานอยู่ท่าเหมือง
และถลุงแร่ เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นก่อนหน้าสมัยสุโขทัยเสียอีก^๒ ลักษณะการ
อาชีพเช่นนี้ก่อให้เกิดชุมชนในระดับต่าง ๆ ที่อาศัยการค้าเป็นพื้นฐาน เมืองสำคัญ
หลายเมืองเกิดขึ้นด้วยปัจจัยดังกล่าว เป็นต้นว่า นครศรีธรรมราช ปัตตานี พัทลุง
เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณภูมิ และอโยธยา และเมืองเหล่านี้ต่างก็ตั้งอยู่ใน
ตำแหน่งที่ดีทางภูมิศาสตร์ที่จะช่วยให้การค้าคอกาชาขายกับเมืองอื่น ๆ เป็นไปโดย
สะดวก^๓

ชุมชนจีนปรากฏเด่นชัดขึ้นในสมัยอยุธยา ดังพบว่าในรัชสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์ (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑) มีคนจีนอาศัยอยู่แล้วประมาณ ๓,๐๐๐ คน
และส่วนใหญ่มีบทบาทและอิทธิพลมากในทางการค้า นโยบายต่อต้านชาวตะวันตก
ของพระเพทราชารัชกาลต่อมา (พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๕๙) ยิ่งเป็นการเปิดโอกาส

กมล จันทรส, ผู้เรียบเรียง, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเลและบทบาท
ของคนจีนในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน, เรียบเรียงจาก Louis Mitchison,
The Overseas Chinese, และ Richard J. Coughlin, Double
Identity : The Chinese in Modern Thailand. (พระนคร :
ไอเคียนสโตร์, ๒๕๐๖), หน้า ๑๕.

^๒ c. William Skinner, Chinese Society in Thailand... p. 2.

^๓ ศรีศักร วัลลิโภคม, "จีนในไทย," วารสารเมืองโบราณ ๕ (สิงหาคม -
กันยายน ๒๕๒๒) : ๕๕.

^๔ มัลลิกา เรื่องระพี, "บทบาทของชาวจีนในค่านเศรษฐกิจ สังคม และ
ศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มัณฑลวิทยาดัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๑๔), หน้า ๑๕.

ให้คนจีนเข้ามามีบทบาทในวงธุรกิจและค้าอื่น ๆ มากขึ้น^๑ ดังนั้นในระยะหลัง ๆ นอกจากคนจีนจะประกอบการค้าแล้ว ยังมีพวกที่รับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ตลอดจนเป็นครู หมอ ช่างฝีมือ ฯลฯ อีกด้วย^๒

การล่มสลายของอาณาจักรอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้อำนาจอธิปไตยที่กรุงศรีอยุธยาสิ้นสุดลง คนจีนจำนวนมากต้องสละชีวิตไปในการยุทธครั้งนี้เพราะในสงครามมีคนจีนจำนวนถึง ๖,๐๐๐ คนยึดเอาบริเวณทางค้าขายของชาวฮอลันดาและวัดไกลเคียงไช้เป็นค่ายต่อสู้กับพม่า พม่าต้องใช้เวลานาน ๑๘ วันจึงทำลายค่ายจีนนี้ได้^๓

หลังจากกรุงศรีอยุธยาพินาศไม่นาน พระยาตาก (สิน) ได้รวบรวมไพร่พลเข้าสู้รบกับพม่าจนประสบชัยชนะ และในที่สุดสามารถสถาปนาอาณาจักรขึ้นที่กรุงธนบุรี การศึกของพระยาตากนี้ได้รับการหนุนช่วยจากคนจีนอย่างดี พ่อค้าจีนที่ทราบคและ จันทบุรีช่วยเหลือด้านการเงิน^๔ และคนจีนจำนวนมากไม่ยอมเข้าร่วมกับกองทัพเช่นเดียวกับคนไทย แยก และคนเชื้อสายโปรตุเกส^๕

^๑ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia (London : Oxford University Press, 1952), p. 115.

^๒ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 5.

^๓ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕, "เรื่องจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศษซึ่งเข้ามาตั้งแคว้นกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ และครั้งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาคที่ ๖," ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑), ๒๓ : ๕๓ และ ๖๐.

^๔ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade 1652-1853 (Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1977), p. 171.

^๕ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๖, "พงศาวดารเมืองพระตะบอง," ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๗), ๑๖ : ๑๗๔.

สมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕) คนจีนนอกจากจะมีส่วนร่วมในการสถาปนาอำนาจการปกครองของไทยขึ้นใหม่แล้ว ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายในอาณาจักรด้วย เหตุเพราะคนจีนจำนวนมากและคนชาติต่าง ๆ ต่างพากันซุกค้นหาสมบัติที่เจ้าของเดิมฝังซ่อนไว้อย่างต่าง ๆ ก่อนหลบหนีพม่า ทำให้มีเงินและทองจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่ตลาดการค้า ปริมาณเงินและทองเหล่านี้มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจภายในฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว^๑ รัชสมัยการศึกทางสาเกาได้รับการฟื้นฟูอีก^๒ ดังปรากฏว่ามีเรือสาเกาเข้ามาค้าขายถึงปีละ ๔๐ ลำ ขณะเดียวกันทางธนบุรีมีเรือสาเกาออกไปติดต่อค้าขายกับต่างประเทศด้วยโดยเฉพาะกับจีน เพราะต้องซื้อวัสดุอุปกรณ์สำหรับก่อสร้างจากจีน เพื่อใช้ในการสร้างเมืองใหม่ รวมทั้งต้องนำช่างฝีมือต่าง ๆ จากจีนเข้ามาเพื่อการนี้ด้วย^๓ เพราะช่างฝีมือคนไทยมีเหลืออยู่จำนวนน้อย เนื่องจากช่างฝีมือจำนวนมากถูกกวาดต้อนไปพม่า^๔ ในระยะเวลาอันจึงมีคนจีนจำนวนมากเดินทางเข้ามา พระเจ้าตากเองก็ทรงช่วยเหลือพ่อค้าจีนเป็นอย่างดี และมีคนจีนจำนวนมากเข้ารับราชการ^๕

นอกจากจะมีเงินเก่าและเงินอพยพเข้ามาใหม่แล้ว ยังมีคนจีนอีกพวกหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองไทยในขณะนี้ พวกนี้คือทหารจีนซึ่งถูกพม่าจับเป็นเชลยใน

^๑ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔, "เรื่องจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส...", ใน ประชุมพงศาวดาร, ๒๓ : ๕๒.

^๒ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๕, "พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี รัชสมัยพันจันทนุมาศ (เจิม)", ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๒), ๔๐ : ๓๒.

^๓Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 171.

^๔พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยหม่อมอมรวงศ์วิเศษ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๒ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๕๖๔.

^๕Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 171 and 176.

สงครามระหว่างจีนกับพม่าซึ่งเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๐๙ - ๒๓๑๒^๑ และพม่านำ
 มาปล่อยไว้ที่ชายแดนคานไต่ของพม่า และกองทัพไทยพาลงมาไว้ในไทยหลายครั้ง
 ด้วยกัน โดยพระเจ้าตากสินทรงมีพระราชสาส์นไปยังกรุงปักกิ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕
 กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "ช่วยจีนที่ลงมารบเมืองพม่า พม่าจับไต่เอาเข้ามาไว้เสียปลายเขต
 แคนข้างไต่ กองทัพกรุงเทพขึ้นไปรบพม่า ไต่จีนเหล่านั้นมาเป็นคราว ๆ หลายคราว"^๒
 แม้ในพระราชสาส์นจะไม่ได้ระบุจำนวนเงินพวกนี้เอาไว้ แต่สันนิษฐานได้ว่าคงมี
 จำนวนมาก เพราะกองทัพนำลงมาหลายครั้งด้วยกัน และถ้าหากมีจำนวนน้อย
 พระเจ้าตากสินคงไม่ทรงเห็นความสำคัญถึงกับต้องแจ้งให้ทางจีนทราบ

อย่างไรก็ตาม ภาวะความไม่สงบเรียบร้อยในไทยที่เกิดขึ้นตอนปลาย
 รัชกาลพระเจ้าตากสิน ซึ่งมีผลให้มีการชวชิงอำนาจรัฐในระยะต่อมา อันมีเหตุ
 ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการรุนแรงของพระเจ้าตากสินในการปกครองอาณาจักร ส่งผลให้
 การค้ากับต่างประเทศซึ่งเป็นส่วนสำคัญของสภาพเศรษฐกิจในสมัยนี้ต้องหยุดชะงัก
 คนจีนซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายต้องเดินทางออกไป เมอซีเออร์ เดอ คูร์วีแวย์ ซึ่ง
 เป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในช่วงเวลานี้ จดบันทึกถึง
 วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๒๕ เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ขจร สุขพานิช, "อัจฉริยะของขุนหลวงตาก (พิจารณาจากผลการรบที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๓๑๙)," ใน อนุสรณงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์พิเศษขจร สุขพานิช (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๒๕.

^๒กรมหลวงนรินทรเทวี, จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์รัชกาลที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘๘.

คนจีนอพยพ และแสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีส่วนร่วมสัมพันธ์ของคนจีนในสังคมไทยตลอด
ช่วงระยะเวลา

ก. การอพยพของคนจีนเข้ามาเมืองไทย

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนราชวงศ์ปกครองเมืองจีนจากราชวงศ์หมิง
(พ.ศ. ๑๘๑๑ - ๒๑๘๓) เป็นราชวงศ์ชิง (พ.ศ. ๒๑๘๓ - ๒๔๕๑) เป็นต้นมา
มีคนไทยจำนวนมากอพยพออกนอกประเทศเดินทางสู่ดินแดนต่าง ๆ ทั่วไป ตัวอย่างเช่น
การอพยพที่สำคัญคือ ปัญหาความไม่พอใจและการถูกขูดรีดของชาวจีนเพื่อต่อต้านการ
ปกครองของราชวงศ์ชิง^๑ ความมอดอยากที่มีขึ้นภายใน^๒ รวมทั้งภัยสงครามจาก
การรุกรานของชาติมหาอำนาจตะวันตกที่มุ่งกอบโกยผลประโยชน์ทางการค้าจากจีน^๓
ปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดสภาพสังคมที่ไร้ระเบียบและขาดความสงบเรียบร้อย^๔ คนจีน
จำนวนมากจึงต้องแสวงหาทางออกเพื่อชีวิตที่ดีกว่าสำหรับตนเองและครอบครัว
ด้วยการเสี่ยงภัยเดินทางออกนอกแดนดินเกิด ภัยเหตุแห่งความไม่สงบหลาย
ประการ คนจีนอพยพเหล่านี้ บางพวกจึงเป็นผู้ตั้งถิ่นฐานเมือง^๕ บางพวกเป็นนัก
แสวงโชคที่มุ่งหารายได้เลี้ยงตัวและจุนเจือช่วยเหลือครอบครัว^๖

^๑ด. เสถียรสุด, ประวัติวัฒนธรรมจีน, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร :
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๒๖๑.

^๒G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 31.

^๓อ. วลาดิซัน, ผู้แปลและเรียบเรียง, สงครามจีน (กรุงเทพมหานคร :
ชมรมหนังสือ "ศึกษา," ๒๕๒๑), หน้า ๔.

^๔G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 31.

^๕ด. เสถียรสุด, ประวัติวัฒนธรรมจีน, หน้า ๒๔๔.

^๖G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 97.

โดยทั่วไป ทางกรจีนมีมาตรการหลายประการเพื่อสกัดกั้นการอพยพออก เพราะเกรงภัยจากสมาคมชาวจีนอพยพในต่างแดนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ ชิง^๑ เช่น ในปี พ.ศ. ๒๓๐๐ กำหนดให้เมืองกวางตุ้งเป็นเมืองท่าแห่งเดียวที่เรือ พอลคาต่างชาติจะเข้าไปติดต่อกาชาขายกับจีนได้^๒ และยังห้ามพอลคาเหล่านั้นบรรทุกคน จีนลงเรือไปต่างประเทศด้วย^๓ และในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ มีประกาศห้ามพอลคาทาง ชาติอาศัยคนจีนในการติดต่อกาชา^๔ อย่างไรก็ตาม มาตรการเหล่านี้ไม่อาจสกัดกั้น การอพยพออกได้ กระแสการอพยพจึงไหลบ่าสู่ดินแดนต่าง ๆ ไม่ขาดสาย

การอพยพของคนจีนเข้ามาเมืองไทยมีส่วนสัมพันธ์กับการอพยพของคนจีน โดยทั่วไป โดยเฉพาะในช่วงอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นระยะเวลาที่คนจีนอพยพเข้ามา ตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วไปอย่างมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๕ การค้าทาง สำเภาระหว่างจีนกับไทยที่เริ่มต้นในสมัยธนบุรีและเฟื่องฟูมากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอน ต้น (รัชกาลที่ ๑ - ๓) ทำให้จำนวนคนจีนอพยพในเมืองไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น^๖ เพราะเรือสำเภานอกจากจะบรรทุกสินค้าแล้วยังบรรทุกคนจีนเข้ามาด้วย จอห์น ครอว์ฟอร์ด ซึ่งเดินทางเข้ามาในไทยในรัชกาลที่ ๒ กล่าวว่าเมื่อเรือสำเภาบรรทุกคนจีน เข้ามาล้าละประมาณ ๑,๒๐๐ คน^๗

^๑ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 37.

^๒ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 176.

^๓ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 16.

^๔ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 164.

^๕ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 170.

^๖ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 25.

^๗ John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (Japan : Oxford University Press, 1967), p. 412.

ราวปลายรัชกาลที่ ๓ แม้การค้าทางสำเภาเริ่มลดความสำคัญลงเพราะไม่อาจแข่งขันกับเรือกลไฟซึ่งพ่อค้าชาวตะวันตกเริ่มนำเข้ามาใช้ในเอเชียได้ก็ตาม แต่จำนวนคนจีนอพยพไม่ได้ลดจำนวนลง กลับเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเดินทางโดยเรือกลไฟสะดวกและเสียเงินน้อยกว่าเรือสำเภา ประกอบกับ เงินแพ่งครมจากการรุกรานของชาติตะวันตกทำให้ต้องเปิดเมืองท่าค้าขายเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ตามสนธิสัญญานานกิง พ.ศ. ๒๓๘๕ จีนต้องเปิดเมืองท่าค้าขายอีก ๔ แห่ง คือ เอ๋มผิง ฝูโจว หนิงโป และเซี่ยงไฮ้^๒ และสนธิสัญญาเทียนสิน (พ.ศ. ๒๔๐๓) มีผลบังคับให้จีนต้องเปิดประเทศทั้งหมด^๓ ขณะเดียวกันความไม่สงบเรียบร้อยในจีนมีมากขึ้น เพราะประชานรวมตัวกันก่อกบฏขึ้นหลายครั้ง เป็นต้นว่า กบฏไต้เผง (พ.ศ. ๒๓๘๑ - ๒๔๐๘) ทางการจีนปราบปรามประชาชนอย่างรุนแรงทำให้มีผู้ลี้ภัยออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก^๔ การเปิดเมืองท่าต่าง ๆ ก็คือ การคมนาคมที่สะดวกมากขึ้นก็คื ต่างเปิดโอกาสให้คนจีนซึ่งประสบปัญหาต่าง ๆ พวกกันหลังไหลออกนอกประเทศ ประกอบกับในช่วงเวลานี้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางอันเป็นผลมาจากการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าของชาติตะวันตกต่าง ๆ^๕ การขยายตัวทาง

^๒G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 63, I

^๓อ. วลาดักษณ์, สงครามฝิ่น, หน้า ๑๐๕ - ๑๑๘.

^๔จอห์น เค. แฟร์แบงก์, เอ็ดวิน โอ. โรเซาเออร์ และอัลเบิร์ต เอ็ม. เคิร์ก, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่, แปลโดยเพชร สุมิตร (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๘), ๑ : ๑๘๗.

^๕กมล จันทรส, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล..., หน้า ๑๕.

^๖Sarasin Viraphol, The Manyang Chinese, Monograph Series, No. I (Bangkok : Institute of Asian Studies, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University Press, 1972), p. 8.

เศรษฐกิจนี้เองทำให้ความต้องการแรงงานเพื่อผลิตสินค้าและวัตถุดิบต่าง ๆ เพิ่มขึ้น แต่แรงงานชาวพื้นเมืองที่มีอยู่ไม่อาจตอบสนองความต้องการเหล่านั้นทั้งหมดได้^๑ ดังนั้นประเทศต่าง ๆ จึงเปิดรับแรงงานอพยพชาวจีนเข้าสู่ตลาดแรงงานภายในอย่างเสรี และยังคงพยายามกีดกันไม่ให้คนจีนอพยพเหล่านี้เดินทางไปประเทศอื่นอีกด้วย^๒ เมืองไทยก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน

จำนวนคนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยในช่วงปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อระยะต้นรัชกาลที่ ๓ มีจำนวนปีละประมาณ ๗,๐๐๐ คน^๓ ส่วนตอนต้นรัชกาลที่ ๔ มีเข้ามาประมาณปีละ ๑๐,๐๐๐ คน^๔ ซึ่งระยะนี้เองที่ชุมชนจีนในเมืองไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว^๕ ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ จำนวนคนจีนในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นเป็นประมาณ ๗๐,๐๐๐ คนจากตอนปลายรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีประมาณ ๒๕,๐๐๐ คน จำนวนคนจีนอพยพเพิ่มมากขึ้นมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นต้นไป โดยเดินทางเข้ามาประมาณปีละหนึ่งหมื่นคน เพราะระยะนี้มีเรือกลไฟวิ่งประจำระหว่างกรุงเทพฯ และเมืองจีน^๖ ตอนปลายรัชกาลที่ ๕ บางปีเช่น พ.ศ. ๒๔๕๓ มีคนจีนเดินทางเข้ามา

^๑ม.ร.ว.อคิน รัตพันธ์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖, แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุงบุญมี (กรุงเทพฯ-มหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๘๐.

^๒หจช., ร.๕ ม.๕๓/๑๐ บรรทัดความเห็นกรรมการมหาดกุญแจ ร.ศ.๑-๕.

^๓John Crawford, Journal of an Embassy ..., p. 412.

^๔หจช., ร.๕ กห.๕ สารตราว่าควยให้ ^{ชวลิต} เจ้าเมืองกรมการ ^{เจ้าเมืองกรมการ} ถูกข้อมือจีน จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๘.

^๕วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า, แปลโดย นิจอทองโสภิต (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๕๐-๕๑.

^๖C. William Skinner, Chinese Society in Thailand..., p. 44, 63 and 82.

ไทยถึง ๗๔,๑๒๑ คน^๑ อย่างไรก็ตาม คนจีนที่เดินทางเข้ามาไม่ได้พักอาศัยเป็นการถาวร โดยทั่วไปคนจีนอพยพมุ่งหารายได้เป็นการชั่วคราวมากกว่า ประเทศใดสามารถตอบสนองค่านายได้ให้แก่คนจีนอพยพเหล่านี้ได้สูงและรวดเร็ว คนอพยพเหล่านี้ก็พร้อมที่จะเดินทางไปยังเมืองนั้นหรือประเทศนั้น และเมื่อพอจะเก็บออมทรัพย์ได้บ้างแล้วก็เดินทางกลับเมืองจีน^๒ ภูมิของเมืองไทยก็เช่นกัน เมื่อใดก็ตามที่อัตราค่าจ้างภายในลดต่ำลง หรือเมื่อค่าครองชีพสูงขึ้น เช่น เมื่อราคาคืนในไทยแพงกว่าในดินแดนใกล้เคียง คนจีนจำนวนมากจะพากันเดินทางออกจากเมืองไทยไป^๓ ดังนั้นจำนวนคนจีนในเมืองไทยจึงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แม้จะมีคนจีนอพยพเข้ามาจำนวนสูงถึง ๗๔,๑๒๑ คน แต่จำนวนคนจีนเดินทางออกไปก็มีจำนวนสูงเช่นกันคือ ๖๘,๖๓๕ คน^๔ พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงคำรบราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) คำนวณว่ามีคนจีนอพยพเหลืออยู่ในไทยเพียงร้อยละ ๓๐ ของผู้อพยพเข้าทั้งหมด โดยพระองค์กราบบังคมทูลให้รัชกาลที่ ๕ ทรง

^๑ หจข. ร. ๕ น. ๓๐/๑๒ ราษฎรจีนโดยสารชาเข่า, ออกระหว่างประเทศซึ่งได้แยกชาติเป็นแดนชายแดนหญิง รวมทั้งสิ้นในจำนวนศก ๑๒๕ แลยออกสำมนครวัด เมืองกรุงเทพแลหัวเมืองขึ้นกรุงเทพ.

^๒ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 146.

^๓ พรรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่กับกบการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๓๔" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๖๒.

^๔ หจข., ร. ๕ น. ๓๐ /๑๒ "ราษฎรจีนโดยสารชาเข่า, ออกระหว่างประเทศ..."

ทราบว่า "ถ้าคิดจำนวนจีนที่เข้ามา ๑๐๐ คน หาเงินได้แล้วกลับไปเมืองจีนเสียประมาณ ๕๐ เปนนันตรายสูญเสียประมาณ ๒๐ ที่จะอยู่ประจำในพระราชอาณาจักรราว ๓๐ เป็นอย่างมาก"

คนจีนอีกประเภทหนึ่งที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยในระยะนี้ก็คือ ครอบครัวคนจีนประมาณ ๕๐๐ คนซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากกัมพูชาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๒ และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวจีนเหล่านี้ไปตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่ที่เมืองนครไชยศรี^๒

โดยทั่วไปแล้วคนจีนที่เข้ามาเมืองไทยในช่วงเวลานี้เป็นคนจีนที่เดินทางมาทางเรือเกือบทั้งหมด จะมีเข้ามาทางบกโดยเดินทางผ่านมาทางภาคเหนือของไทยก็เพียงจำนวนน้อย^๓

ข. ปัจจัยภายในประเทศที่มีส่วนต่อการเปิดรับคนจีนอพยพ

การที่มีคนจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาเมืองไทย แสดงให้เห็นแนวโน้มขยายเปิดรับคนจีนของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทั้ง ๕ พระองค์ว่าเป็นไปอย่างเสรี หัวข้อนี้จะพิจารณาว่ามีปัจจัยภายในอะไรบ้างที่มีส่วนกำหนดแนวโน้มขยายดังกล่าว โดยได้พิจารณาถึงปัจจัยที่สำคัญและเด่นชัด ดังนี้

^๒ หจข., ร.๕ ม.๒๔.๒/๑๒ พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงดำรง-
ราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๖ กุมภาพันธ์
ร.ศ. ๑๒๔

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๔ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๓๘.

^๓ Kenneth P. Landon, The Chinese in Thailand (New York :
Institute of Pacific Relations, 1941), p. 198.

๑. ความต้องการแรงงานเพื่อใช้ในการต่าง ๆ

การขาดแคลนแรงงานเป็นปัญหาสำคัญสำหรับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่โบราณแล้ว และเมื่อการผลิตเพื่อการค้าเข้ามาแทนที่การผลิตเพื่อเลี้ยงชีพอันเป็นผลมาจากการเข้ามาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕^๒ ความต้องการแรงงานเพื่อเพิ่มผลผลิตต่าง ๆ จึงเพิ่มสูงขึ้น กรณีของไทยอาจพิจารณาถึงมูลเหตุของความต้องการแรงงานได้ดังนี้

ก) เหตุจากการฟื้นฟูการค้าระหว่างประเทศ

ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้าทางสำเภาระหว่างไทยกับจีนและดินแดนต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งเรือและสินค้าเพิ่มจำนวนมากขึ้น และการค้าผูกขาดของหลวงก็เฟื่องฟูอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองที่สำคัญ และเป็นศูนย์กลางการค้าขายระหว่างดินแดนในภูมิภาคนี้แห่งหนึ่ง^๓ สินค้าบางอย่างเช่น พริกไทย และน้ำตาล เป็นที่ต้องการของตลาดภายนอกมาก บางปีถึงกับมีไม่พอจำหน่ายเช่นปี พ.ศ. ๒๓๖๒ รัฐบาลต้องให้พระยานครศรีธรรมราชนำเงินอากรบ่อนเบี้ยและเตาสุราไปจัดซื้อพริกไทยจากประชาชนไทยและจีนที่บ้านคอนสักและบ้านกระแด เมืองนครศรีธรรมราช^๔ ในระยะนี้รายได้ของหลวงขึ้นอยู่กับการค้าทางสำเภาเป็นสำคัญ^๕ ราวปลายรัชกาลที่ ๓ แม้การค้าทางสำเภาจะเริ่มเสื่อมสลายลง

^๑ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์..., หน้า ๓๘.

^๒Hans-Dieter Evers, ed., Modernization in South-East Asia (Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1973), pp. 83-85.

^๓G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 25-46.

^๔มดลิกา เรืองระพี, "บทบาทของชาวจีนในค่านเศรษฐกิจ...", หน้า ๔๖.

^๕พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๒, หน้า ๕๙๓,

และการค้าผูกขาดของหลวงถึงกาลยุติอันเป็นผลมาจากการทำสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์กับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕^๑ แต่การค้าของไทยกับต่างประเทศไม่ได้สิ้นสุดตามไปเลย สัญญาบาวริงและฉบับอื่น ๆ ที่ไทยทำกับประเทศต่าง ๆ ภายหลัง ทำให้มีพ่อค้าชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยมากขึ้น เศรษฐกิจของไทยเริ่มเข้าไปผูกพันกับการค้าเสรีของชาติตะวันตก และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในโครงสร้างสินค้าเข้าและออก^๒ เพราะสินค้าภายในประเทศ เป็นคนว่า ชาว คีบูกไม้สัก เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศมาก^๓ ดังนั้นการขยายเนื้อที่การทำนา กิจการโรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้และการทำเหมืองแร่ เพื่อผลิตสินค้าที่สำคัญเหล่านั้นให้เพียงพอกับความต้องการของตลาดจึงเป็นสิ่งตามมา^๔

การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เริ่มมาในช่วงต้นในรูปการค้าผูกขาดของหลวง และการค้าระหว่างประเทศที่ผูกพันอยู่กับการค้าเสรีของพ่อค้าชาวตะวันตกในระยะต่อมา^๕ ก่อให้เกิดความต้องการแรงงานเพื่อผลิตสินค้าชนิดต่าง ๆ แต่แรงงานของคนไทยในประเทศไม่อาจตอบสนองความต้องการนี้ได้เลยเหตุผล คือ

ประการแรก การขาดกำลังคน ปัญหาที่มีสาเหตุมาจากการสงครามระหว่างไทยกับอาณาจักรใกล้เคียงที่สืบทอดมาเป็นเวลานาน ได้ทำลายชีวิตผู้คนไป

^๑ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 101.

^๒ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ, วิวัฒนาการทุนนิยมไทย (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเศรษฐศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒.

^๓ ใร่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^๔ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 110.

^๕ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ, วิวัฒนาการทุนนิยมไทย, หน้า ๑๕.

เป็นจำนวนมาก และบางพวกก็ถูกกวาดต้อนไป^๑ นอกจากนี้ในบางปียังเกิดปัญหาโรคระบาดซึ่งคร่าชีวิตผู้คนไปเป็นจำนวนมาก เช่นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ อหิวาตกโรคโค่นแพรระบาดไปเกือบทั่วประเทศ และมีผลให้คนเสียชีวิตมีจำนวนถึง ๓๐,๐๐๐ คน^๒ ดังนั้นเมืองไทยจึงมีคนน้อย ขณะที่พม่ามีคนอุดมสมบูรณ์อยู่มาก^๓

ประการต่อมา กำลังคนที่มีอยู่นอกจากจะมีจำนวนน้อยแล้ว ยังเป็นกำลังคนที่มีระบบสังคมพันนการเอาไว^๔ นั่นคือระบบไพร่ พันนการนี้ทำให้พลเมืองไทย โดยเฉพาะชายต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานในหลวง เป็นต้นว่า ชุกคลองสร้างวัด และยังต้องรับใช้มุลนายของตนในงานต่าง ๆ เมื่อมีศึกสงครามก็ต้องไปเป็นทหาร ภาระผูกมัดเช่นนี้ยอมทำให้พลเมืองไม่สามารถทำการผลิตได้เต็มที่^๕ แม้แต่ไพร่ส่วยซึ่งเสียเงินหรือสิ่งของแทนการ เกณฑ์แรงงานแล้วก็ยังถูกเกณฑ์ไปทำงานอื่นก็มี^๖ นอกจากนี้ไพร่พลเมืองต่างไม่มีอิสระพอที่จะประกอบการอาชีพต่าง ๆ

^๑ ฟรังซัวส์ อังรี คุร์แปง, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา, แปลโดยสมศรี เอี่ยมธรรม (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๒๑๘.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๒, หน้า ๖๐๘ - ๖๑๐.

^๓ หจข. ร. ๕ ม. ๒.๑๑/๑๑ การประชุมเทศกาลปี ๑๐ ครั้งที่ ๒ ร.ศ. ๑๒๓.

^๔ ไปรคคูรายละเอียคใน ขจร สุขพานิช, "ฐานันครไพร่," ใน อนุสรณงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช, หน้า ๑๘ - ๕๘. และ อัญชดี สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบตอสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔)

^๕ ร. ๕ ม. ๕๓/๓๐ สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดีถึงผู้ว่าราชการการเมืองกรมการเมืองต่าง ๆ ๑๖มกราคม ร.ศ. ๑๑๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน.

ได้โดยเสรี^๑ แม้แตงานรับจ้างทั่วไป ใครต้องได้รับความยินยอมจากมุลนายของตนเสียก่อนจึงจะทำงานได้^๒ หรือเมื่อรับจ้างทำงานอยู่โดยที่มุลนายไม่รู้ มุลนายจะนำตัวไปเมื่อไหร่ก็ได้^๓ แม้ได้รับความยินยอมแล้วก็มีใชวาจะทำงานไคอย่างปกตีสูข คังปรากฏวาทกไฟรที่รับจ้างทำงานอยู่กับชาวตะวันตกกพากันต่นกด้วมากเมื่อทราวรชกาลที่ ๓ ไมทรงพอพระทัยพวกตน^๔

ประการสุดท้าย งานบางประเภทจำเป็นตองอาศัยผู้มีควมรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์เฉพาะคน แต่แรงงานไทย มีไม่พอ เช่นแรงงานที่ใช้ในการเงิน

วิราภรณ์ ทินานนท์, "การคาส่าเกาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๐.

จอห์น ครอว์ฟอร์ด, เอกสารของครอว์ฟอร์ด, แพลโคยไฟโรจน์ เกษแมนกิจ (นครหลวงกรุงเทพชนบุรี : กรมศึดปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒๕.

"หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม" [ขาวริง], ใน เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร: โรงพิมพ์เคลิเมด, ๒๔๗๕), เล่มเพิ่มเติม : ๑๓.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒, "จดหมายเหตุของหมอบรัดเล," ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : ครุสภา, ๒๕๐๗), ๑๐ : ๓๐๕.

เรือ และผู้ทำหน้าที่ติดต่อกาชาขาย¹ ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ เมื่อทางการจีนประกาศให้พ่อค้าชาวต่างชาติที่มีเรือไปติดต่อกาชาขายกับจีนต้องไต่พลเมืองของตนและห้ามอาศัยพ่อค้าจีนในการติดต่อกาชาขาย ทางการไทยต้องแจ้งให้ทางการจีนทราบหลายครั้งว่า ไทยจำเป็นต้องจ้างคนจีนเพื่อการนี้ต่อไป เพราะคนไทยไม่มีประสบการณ์ด้านการเดินเรือและขนส่ง และไม่อาจดำเนินการเองได้เนื่องจากอุปสรรคทางด้านภาษา เรือไทยจึง ต้องอาศัยคนจีนในการค้าทางสำเภายูต่อมา^๒

ข) แรงงานเพื่อใช้ในการก่อสร้างทางวัตถุ

การสถาปนากรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ เป็นราชธานีทำให้มีการก่อสร้างเมืองใหม่ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระมหากษัตริย์ต่างมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างกรุงเทพฯ ให้สง่างามเสมอเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี^๓ งานสร้างพระราชวัง วัด ป้อมปราการ คูเมือง ฯลฯ จึงต้องอาศัยกำลังคนจำนวนมาก ระยะเวลาเมื่อมีการปฏิรูปประเทศเพื่อให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก ความต้องการแรงงานเพื่อใช้ในการก่อสร้างสถานที่ราชการ ทำถนน ซुकคลอง และสร้างทางรถไฟยิ่งเพิ่มมากขึ้น แต่เดิมแรงงานที่ใช้ในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ อาศัยแรงงานเกณฑ์โดยสับเปลี่ยนหมุนเวียนทำงานไปตามกำหนดระยะเวลาเกณฑ์ของแต่ละคน

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. I66-I69.

^๒ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. I69.

^๓ น.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๓๕๔), พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

^๔ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 64.

สมัยรัชกาลที่ ๒ จึงเริ่มมีหลักฐานปรากฏชัดถึงการจ้างแรงงานจ้างแทนแรงงานเกณฑ์ เพราะการจ้างแรงงานทำให้รัฐบาลเสียค่าใช้จ่ายน้อยมากเมื่อเทียบกับผลประโยชน์ ในรูปส่วยที่รัฐบาลได้รับจากไพร่ซึ่งไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน^๒ นอกจากนี้งานบางอย่าง ต้องอาศัยช่างฝีมือเช่น ช่างก่ออิฐ^๓ ช่างทำอิฐ^๔ ซึ่งต้องเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญ เฉพาะด้าน ขณะเดียวกันงานบางชนิดของอาศัยแรงงานที่ทำงานต่อเนื่องเพื่อให้ เสร็จเรียบร้อยตามโครงการที่วางเอาไว้ เช่น การสร้างทางรถไฟ ถ้าอาศัยแรงงาน เกณฑ์ยอมไม่สะดวก ประกอบกับแรงงานเกณฑ์โดยทั่วไปมีประสิทธิภาพในการทำ งานอยู่ในระดับต่ำกว่าแรงงานจ้าง^๕ รัฐบาลจึงนิยมจ้างแรงงานมากกว่า ในส่วน เอกชนนั้น การขยายตัวคานโรงสีโรงเลื่อยและสร้างทางคานขาย ก็ต้องอาศัยแรงงาน ที่มีอิสระพอที่จะทำงานได้ แรงงานที่ตอบสนองความต้องการทั้งภาคเอกชนและภาค รัฐบาลได้ก็คือแรงงานคนจีนอพยพ

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล ที่ ๒ (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๕๗.

^๒ กิติติ ศันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๕๔ - ๕๕.

^๓ แม้ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมืองไทยก็ยังมิมีช่างก่ออิฐและช่างไม้ไม่เพียงพอ ต้องอาศัยช่างชาวจีน ดังที่เจ้าพระยามรราชรถรบมังคมทูลรัชกาลที่ ๒ ว่า "การช่าง เช่นช่างก่ออิฐ ไทยไม่มีที่เคียว กับช่างไม้ ช่างไทยมีแต่ซาเหลือเกิน ถ้าคนจีนเข้ามา น้อยไป ก็จะทำให้การก่อสร้างชักช้าไปอีกเป็นอันมาก" ดู หจข., ร. ๒ น. ๒๐/๒ เจ้าพระยามรราชรถรบมังคมทูลรัชกาลที่ ๒ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๔.

^๔ การบูรณะพระปฐมเจดีย์ในรัชกาลที่ ๔ ต้องจ้างคนมอญมาเผาอิฐและจ้าง คนจีนมาเผาปูนและก่ออิฐ คุรายละเอียดใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๔ หน้า ๗๑๓.

^๕ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. II5.

ควยสภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของเมืองในรูปการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ มีผลให้เกิดการขยายตัวทางการผลิตอย่างกว้างขวางเพื่อให้ออกตรงกับความต้องการสินค้าจากตลาดภายนอกและการเปลี่ยนแปลงประเทศภายใน เมื่อแรงงานภายในขาดแคลนจึงจำเป็นต้องพึ่งแรงงานจากภายนอก คนจีนอพยพที่เดินทางเข้ามาเมืองไทยมากตลอดระยะเวลาจึงเข้าเสริมแรงงานที่ขาดแคลนนี้ ดังนั้นจึงพบว่าในระยะที่การค้าทางสำเภาเจริญรุ่งเรือง แมแต่เรือหลวงเองยังดักลอบนำคนจีนเข้ามา ทั้งที่เป็นการค้าฝิ่นกฎหมายการค้าและบรรณาการของจีนโดยตรง^๑ และในสมัยรัชกาลที่ ๕ คนงานในเหมืองแร่ก็ไม่มีเพียงพอ รัฐต้องเข้าช่วยเหลือนายเหมืองต่าง ๆ ด้วยการออกเงินทรงจ่ายให้แกพวกนี้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการนำเรือไปบรรทุกคนจีนจากเมืองจีนเข้ามาโดยตรง^๒

ภาวะการขาดแคลนแรงงานยังเป็นปัญหาสืบมา แมพัฒนาการของระบบไฟร์และการมีทาสจะคลี่คลายมากแล้วในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ อันมีผลให้ไฟร์มีอิสระมากขึ้นก็ตาม แต่แรงงานอิสระเหล่านี้เกือบทั้งหมดยังคงประกอบอาชีพเดิม คือทำนา เพราะการทำนาในระยะนี้รายได้ดี เนื่องจากข้าวมีราคาสูง^๓ แรงงานอิสระที่เพิ่มขึ้นจึงเข้าเสริมการผลิตด้านการเกษตรเท่านั้น ถึงกระนั้นก็ยังไม่เพียงพอับความต้องการ ดัง

^๑ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. II5.

^๒ พรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้...", หน้า ๑๓๗ - ๑๓๘.

^๓ ทวี ชีระวงศ์เสรี, สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนส์โตร์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

ปรากฏว่ามีการจ้างแรงงานจากภาคอีสานให้มาทำงานในที่ราบภาคกลาง ฉะนั้น ปัญหาการขาดแคลนแรงงานเพื่อใช้ในกิจการอื่นจึงดำรงอยู่ และนั่นหมายถึงว่าการ พึ่งพิงแรงงานจากภายนอกยังคงเป็นสิ่งจำเป็นต่อไปด้วย

๒. ผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้รับจากคนจีน

การเพิ่มจำนวนคนจีนมีส่วนสร้างและเพิ่มพูนผลประโยชน์ให้แก่รัฐบาล อย่างมากมายโดยแบ่งพิจารณาได้ ดังนี้

ก) การขยายตัวทางการผลิตและการค้า

ในระยะเวลาที่การค้าทางสำเภาเฟื่องฟู รัฐบาลได้ประโยชน์จากคนจีน ในรูปของแรงงาน และเป็นบุคคลากรในการเดินเรือและติดต่อค้าขาย^๒ สินค้าส่ง ออกบางประเภท เช่น พริกไทย น้ำตาล แรงงานคนจีนก็มีส่วนในการผลิต ดังกรณี การผลิตน้ำตาล พบว่าผู้ปลูกอ้อย คนงานในโรงน้ำตาลและเจ้าของโรงงานเกือบ ทั้งหมดเป็นคนจีน

^๑ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕)" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๕ - ๑๔๓.

^๒ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 100.

^๓ วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ, หน้า ๕๑.

สังฆราชปาลเลกัวซ์ ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

... ไร้อ้อยเป็นจำนวนมากทั้งสองฝั่งปากแม่น้ำแควทำให้เราทราบว่า เรากำลังเข้าไปใกล้เขตจังหวัดนครชัยศรี เขื่อนามากแล้ว ไมช้าก็เห็นโรงที่มดออยตั้งเรียงรายอยู่เป็นระยะไมช้าตสาบ ขาพเจ้านับได้กว่า ๓๐ โรง ซึ่งแต่ละโรงใช้กุลิคนจีนราว ๒๐๐ ถึง ๓๐๐ คน...

แม้เมื่อการค้าผูกขาดของหลวงสิ้นสุดลง และการค้าของเอกชนเข้ามาแทนที่ คนจีนก็ยังมีบทบาทในการผลิตและการค้าสินค้าเพื่อส่งออกต่าง ๆ โดยเฉพาะกรณีการผลิตแร่คัมภัก คนงานในเมืองแรกเกือบทั้งหมดเป็นคนจีน^๒ นอกจากนี้คนจีนยังเป็นเสมือนฟันเฟืองสำคัญในธุรกิจการค้าภายใน เพราะคนจีนประกอบอาชีพทางการค้าขายกันมาก พอคาคกลาง พอคาวเร พอคาส่ง พอคาวปลัดซึ่งเป็นคนจีนมีกระจัดกระจายอยู่ตามหมู่บ้านและเมืองทั่วไป^๓ แม้ในระยะนี้จะมีพ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาทำธุรกิจเกี่ยวกับการนำเขาและส่งออกสินค้าประเภทต่าง ๆ พอคาวชาวตะวันตกก็ต้องอาศัยพ่อค้าชาวจีนเป็นตัวแทนในการติดต่อกับพอคาวภายในประเทศ เพราะพ่อค้าชาวจีนรู้จักตลาดภายในดีและสามารถติดต่อกับพอคาคกลางอื่น ๆ ได้สะดวกกว่า เพราะเป็นคนจีนด้วยกัน^๔

๒. พัง-บัพติสต์ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องเมืองไทย, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : กวางหนา, ๒๕๑๖), หน้า ๕๕.

๓. บรรณ อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่คัมภักกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้...", หน้า ๑๖๘.

^๔Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 6.

ฉวีลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๕๘ - ๒๔๕๓), (กรุงเทพฯนคร : สรางสรรค, ๒๕๑๓.), หน้า

แรงงานคนจีนอพยพที่เข้ามาจึงทำให้รัฐบาลได้ผลประโยชน์ในรูปภาษีอากร กล่าวคือ เมื่อปริมาณสินค้าส่งออกเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลยอมได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีอากรสินค้าขาออก และเมื่อปริมาณคนจีนเพิ่มมากขึ้น รัฐบาลได้รับภาษีอากรสินค้าขาเข้ามากขึ้น เพราะมีการนำเข้ามาสินค้าบางอย่างซึ่งคนจีนทั่วไปใช้อุปโภคและบริโภค

โดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๓๐ ปีนี้ การผลิตและการค้าโดยเฉพาะกับต่างประเทศคนจีนมีส่วนเกี่ยวข้องกับเกือบทุกทาง ถ้าหากขาดแรงงานคนจีนเหล่านี้แล้ว โรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ เหมืองแร่ การขนส่งไม่อาจดำเนินได้เลย

ข) รายได้ของรัฐบาลบางประเภทซึ่งเกี่ยวข้องกับจำนวนคนจีน

ผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้รับจากคนจีนนอกจากในรูปของแรงงานซึ่งมีส่วนช่วยให้การขยายตัวของเศรษฐกิจภายในเป็นไปอย่างกว้างขวางแล้ว รัฐบาลยังได้รับผลประโยชน์จากคนจีนในรูปของรายได้จากภาษีอากรบางประเภทที่จะเพิ่มพูนมากขึ้น เมื่อจำนวนคนจีนเพิ่มมากขึ้น อย่างน้อยที่สุดคนจีนเดินทางเข้ามาทำงานในไทยคนหนึ่ง รัฐบาลจะได้ภาษีอากรเพิ่ม ๒๕ บาท ดังที่พระยาคำรงสุจริต (คอซิมก้อง) มีความเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรายได้ของรัฐบาลกับจำนวนคนจีนว่า "ถ้าหากคนเขาเมืองได้คน ๑ เป็นเชื้อได้วา เงินภาษีอากรขึ้น ๒๕ บาท... ภาษีอากรที่เงินขึ้นมากนั้นคืออากรฝิ่น อากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย ภาษีสินค้าเข้าเมือง^๒ เหตุที่ภาษีอากรจากฝิ่น สุรา การพนันเพิ่มขึ้นตามปริมาณคนจีนก็เพราะ คนจีนโดย

^๑ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., pp. 244-245.

^๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระ (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๘), ๖ : ๒๒๓ - ๒๒๘.

ทั่วไปคือผู้เสพลิงเหล่านี้ และปรากฏอีกว่ารายได้จากภาษีดังกล่าวเป็นรายได้ที่เข้าสู่
 ของพระคลังเป็นจำนวนมากและจัดอยู่ในลำดับต้น ๆ ของภาษีที่สร้างรายได้ให้แก่
 รัฐบาล^๒ ตลอดรัชกาลที่ ๔ - ๕ ภาษีกังกล่าวมีอัตราเป็นร้อยละ ๔๐ - ๕๐ ของ
 รายได้ที่รัฐบาลได้รับ^๓

ภาษีเงินเป็นตัวอย่างสำหรับการศึกษาที่เด่นชัด เงินนี้รัฐบาลอนุญาตให้สูญ
 ใต้อย่างถูกต้องตามกฎหมายในรัชกาลที่ ๔ และอนุญาตเฉพาะคนจีนเท่านั้น คนไทย
 จะสูญใต้อีกเมื่อไวมเปียและแตงกายเป็นจีนแล้วเท่านั้น^๔ รายได้จากภาษีเงินซึ่ง
 รัฐบาลให้เอกชนประมุขผูกขาดไปทำนั้นแสดงให้เห็นว่า เขตใดหรือเมืองใดมีคนจีน
 อยู่มาก เช่น กรุงเทพฯ และภูเก็ต เขตนั้นหรือเมืองนั้นจะมีการเสนอเงินประมุข
 ภาษีในอัตราสูง ทั้งนี้เพราะคนจีนทั่วไปติดเงิน^๕

พจข., ร.๖ น.๒๐/๖ เจ้าพระยาอมรรตากรามบังคมทูลพระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕.

^๒ สุภาภรณ์ จรัสพันธ์, "ภาษีเงินกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย
 พ.ศ. ๒๓๖๓ - ๒๔๖๕" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๕๖.

^๓ G. William Skinner, Leadership and Power in the Chinese
 Community of Thailand (New York : Cornell University Press, 1958),
 p. 7.

^๔ พจข. ร. ๔ กท. ๒ สารตราวาทควยประกาศใญ่จตุวาราชการเมืองจับ
 ชำระไท้สูบเงิน, หน้า ๒๓๖.

^๕ สุภาภรณ์ จรัสพันธ์, ภาษีเงินกับนโยบายด้านการคลัง..., " หน้า ๑๐๗ -

ความเห็นสำคัญอีกความเห็นหนึ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของรัฐบาลในรูป
ภาษีอากรที่ได้จากคนจีนคือความเห็นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ที่ทรงเห็นว่า การชุกแร้วด้วยเครื่องจักรซึ่งแพร่หลายเข้ามาใน
ตอนปลายรัชกาลที่ ๕ นั้น แม้วจะทำให้มีปริมาณคึกเพิ่มมากขึ้นและรัฐบาลเก็บค่า
ภาคหลวงแร้วได้มากขึ้นด้วยก็ตาม แต่เครื่องจักรดังกล่าวทำให้ไม่จำเป็นต้องใช้แรง
งานคนมาก คนจีนในเมืองจึงลดจำนวนลง ภาษีอากรบางอย่างที่ได้มากเพราะ
มีคนงานจีนอยู่มาก จึงลดตามไปด้วย โดยพระองค์มีความเห็นว่า

...ตั้งแต่เกิดการชุกแร้วด้วยเครื่องจักรแพร่หลาย* การทำเหมืองใหญ่ด้วยแรง
กลุ่ก็ทำกันน้อยลงเป็นลำดับมา... แต่เมื่อไม่ต้องใช้กลุ่ก็มากเหมือนแต่ก่อน คน
พลเมืองก็น้อยลง ประโยชน์ที่บานเมืองได้จากจำนวนคนมากก็หมดไป บาน
เมืองก็ไม่ครึกครื้นเหมือนแต่ก่อน รัฐบาลได้แต่ค่าภาคหลวงขึ้น แต่เงินภาษี
อากรอย่างอื่น เช่น ภาษีเงินและสุรา เป็นคนลดลงมาก จะว่าเป็นคนแหก
ไต่ไม่...

การที่รัฐบาลปล่อยให้คนจีนเสพอบายมุขจากฝิ่น การพนัน และสุรา นอก
จากเป็นความประสงค์ที่จะแสวงหารายได้แล้ว เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ
รัฐบาลต้องการเพิ่มค่าใช้จ่ายของคนจีนภายในประเทศเพื่อลดจำนวนเงินตราที่คนจีน
ส่งออกนอกประเทศไปช่วยเหลือครอบครัวของตนที่เมืองจีน^๒ ดังกรณีการอนุญาต

* ปี พ.ศ. ๒๔๐๘ มิสเตอร์ แคปตัน เอ็ดวาร์ด ที. ไมล์ส (Mr. Captain
Edward T. Miles) ชาวออสเตรเลียได้นำเอาเรือชุกซึ่งใช้เครื่องจักรมาใช้ใน
การชุกแร้วในไทย โปรดดูรายละเอียดใน พรณิ อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร้วคึก
กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้...", หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระ (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๔), ๙ : ๒๔.

^๒G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 125.

ให้คนจีนเท่านั้นเล่นการพนันได้ในมณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี เจ้าพระยา
 ยมราช (ปั้น สุขุม) กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ถึงเรื่องนี้ว่า "ในมณฑลนคร
 ศรีธรรมราชและปัตตานี ห้ามแขกแฉไทยไม่ให้เล่นเบี้ย แต่จีนคนเหมืองยอมให้ผูกขาด
 ไปเล่นได้ โดยคิดเอาเปรียบเสียบ้างก็มีให้ส่งเงินไปเมืองจีนมากนัก คิดดูก็เป็นผลดี"^๑
 ในรัชกาลที่ ๖ นี้เองเมื่อมีการยกเลิกบ่อนเบี้ยที่เมืองชลบุรี ปรากฏว่ามีผลให้จำนวน
 เงินที่คนจีนส่งออกนอกมีปริมาณเพิ่มมา.^๒ ขณะเดียวกันเมื่อคนจีนใช้จ่ายเงินมาก
 เท่าใด ความสามารถในการสะสมทรัพย์ก็จะลดน้อยลงมากเท่านั้น ทำให้โอกาสที่
 คนจีนจะเดินทางกลับประเทศของคนที่ล่าซาออกไปอีก^๓ สิ่งเหล่านี้ยอมเป็นความ
 ต้องการของรัฐบาล เพราะการเดินทางออกของคนจีนแต่ละคนยอมหมายถึงการสูญเสีย
 ผลประโยชน์ของรัฐบาลในรูปของแรงงานและรายได้จากภาษีอากร

ผลประโยชน์ของรัฐบาลอีกประเภทหนึ่งคือ ภาษีที่รัฐบาลเรียกเก็บจาก
 คนจีนแต่ละคนโดยตรงซึ่งเรียกว่าการผูกปี รายละเอียดในเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงใน
 บทต่อ ๆ ไป

นโยบายการเปิดรับคนจีนเข้ามาทำงานหรืออยู่อาศัยในเมืองไทยจึงมี
 สาเหตุสำคัญมาจากผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้รับจากคนจีน ประกอบกับโอกาสที่เปิด
 กว้างสำหรับคนจีนในการประกอบอาชีพทำให้คนจีนจำนวนมากหลังไหลเข้ามาทำงาน
 ทำในประเทศไทย บางส่วนอาจประสบโอกาสในการประกอบอาชีพที่สามารถสร้าง

พ.ศ., ร. ๖ น. ๒๐/๖ เจ้าพระยากรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕.
^๒ รื่องเดียวกัน.

^๓ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 125.

ฐานะทางเศรษฐกิจได้ จึงเลือกที่จะอยู่เมืองไทยต่อไป และกลายเป็นส่วนหนึ่งของ
สังคมไทยไปในที่สุด

คนจีนในสังคมไทย

ในหัวข้อนี้จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนกับสังคมไทยซึ่งมีผลให้
คนจีนทั่วไปในระยะนี้เข้ามาผูกพันกับสังคมไทยอย่างแน่นแฟ้นและกลายเป็นส่วนหนึ่ง
ของสังคมไทยไปในที่สุด ทั้งนี้แบ่งพิจารณาออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

ก. บทบาทของคนจีนทางเศรษฐกิจ

ความสัมพันธ์เบื้องต้นระหว่างคนจีนกับสังคมไทย คือความสัมพันธ์ทาง
เศรษฐกิจ นับตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วที่คนจีนมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ และเพิ่ม
สำคัญให้เห็นเด่นชัดมากขึ้นในระยะต่อมา สมัยรัตนโกสินทร์สภาพเศรษฐกิจของ
ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อค้า^๑ อันเป็นผลมาจาก
การค้าทางสำเภาในระยะแรก และการค้ากับชาติตะวันตกในระยะต่อมา แรงงาน
เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการผลิตเพื่อเพิ่มปริมาณสินค้า แต่แรงงานภายในไม่อาจตอบ
สนองความจำเป็นเหล่านั้นได้เต็มที่ ระยะเวลาจึงเป็นระยะที่มีความต้องการ
แรงงานเพื่อการผลิต เมื่อมีคนจีนอพยพเข้ามาทำให้มีโอกาสเปิดค้ากับคนจีนใน
การเข้าประกอบอาชีพและดำเนินการผลิตต่าง ๆ พวกนี้จึงเข้ามามีบทบาทใน
เศรษฐกิจของประเทศไทย

คนจีนอพยพในสมัยนี้โดยทั่วไปอยู่ภายใต้การปกครองและกฎหมายไทย^๒
เพราะไทยกับจีนไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกันทำนองเดียวกับสัญญาบาวริง

^๑ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วิวัฒนาการทุนนิยมไทย, หน้า ๑ - ๘.

^๒ หจช., ร. ๖ น. ๒๐/๖ เจ้าพระยายมราชกราบบังคมทูลพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕.

ยกเว้นคนจีนในบังคับต่างชาติที่มีสัญญานำตนเองดั่งกล่าวกับไทย ฉะนั้นคนจีนจึงมีสิทธิต่าง ๆ คล้ายกับคนไทย ดังที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์กล่าวไว้ว่า "เพราะการที่เป็นมาพวกจีนมาจากเมืองจีน รัฐบาลนับว่าเป็นคนไทยคนหนึ่งมีไรต์เหมือนกัน จะไปไหน มาไหน หรือจับที่คืนทำเหมืองแร่ หรือไรนา หรือค้าขายอะไรก็ได้" แม้นคนจีนจะอยู่ใตกฎหมายและอำนาจการปกครองของไทยและมีสิทธิคล้ายกับคนไทย แต่คนจีนเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กัระบบไพร่ พวกนี้จึงไม่มีมูลนายและไม่ถูกจำกัดสิทธิเช่นที่ไพร่ถูกจำกัด และมีหน้าที่น้อยกว่าที่ไพร่มี รัฐบาลก็ไม่อาจบังคับให้คนจีนเข้าสู่ระบบไพร่ได้ เนื่องจากคนจีนโดยทั่วไปมุ่งมาทำงานทำและพร้อมเสมอที่จะเดินทางกลับออกไป^๒ มากกว่าจะสมัครใจอยู่เป็นการถาวร ถ้าหากรัฐบาลบังคับให้คนจีนขึ้นสังกัดมูลนายและมีหน้าที่เช่นที่ไพร่มีแล้ว คนจีนเหล่านี้ยอมไม่พอใจ เพราะไม่อาจทำงานหารายได้ได้อย่างเต็มที่ และนั่นเท่ากับว่าเป็นการปิดกั้นไม่ให้คนจีนเดินทางเข้ามาซึ่งขัดกับความประสงค์ของรัฐบาลในเวลานั้น

เมื่อคนจีนโดยทั่วไปไม่ได้ขึ้นอยู่กัระบบไพร่ จึงไม่มีพันธะทางสังคมที่จะต้องมีส่วนใด และถูกเกณฑ์แรงงานทุก ๆ ปี คนจีนจึงกลายเป็นประชาชนกลุ่มเดียวในสังคมไทยที่มีเสรีภาพมากในเวลานี้ เพราะสามารถเดินทางเข้าออกประเทศไทยได้เสรี การประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่ไม่ผิดกฎหมายเป็นสิ่งกระทำได้ การเดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศและการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน คนจีนก็ไม่ถูกจำกัดสิทธิต่างจากคนไทยหรือไพร่ที่มีสังกัด มุ่งการเดินทางไปต่างถิ่นต้องมีใบอนุญาต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ หจข., ร.๖ ม.๑๓.๖๓/๕ พระยารัษฎานุประดิษฐ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๖.

^๒ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 146.

^๓ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 96, 100 and 144.

จากมูลนายก่อน^๑ และต่างจากชาวต่างประเทศที่ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในการ
เดินทางและการถือครองที่ดินตามความในสัญญาบาวริง^๒ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้
คนจีนมีโอกาสดีกว่าคนไทยและชาวต่างชาติอื่น ๆ ในการประกอบอาชีพเพื่อหาราย
ได้และสร้างฐานะ เราจึงพบคนจีนอยู่ทั่วไปและประกอบอาชีพต่าง ๆ กันทั้งทาง
เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม กระจุกกระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ ทั่ว
เมืองไทย โดยเฉพาะในเขตการค้าและการผลิตที่สำคัญได้แก่ ภาคกลาง ภาค
ตะวันออก และภาคใต้^๓ เมืองบางเมืองเช่น ภูเก็ต มีคนจีนอยู่มากกว่าคนไทยเสีย
อีก^๔

ในระหว่างการค้าทางสำเภาเฟื่องฟูคนจีนมีบทบาทค่านนี้มาก คือเป็นคน
เรือและเป็นตัวแทนของขุนนางหรือพระมหากษัตริย์และเจ้านายในการติดต่อค้าขาย
สินค้าส่งออกบางประเภท เช่น น้ำตาล พริกไทย คนจีนมีส่วนร่วมในการผลิตอยู่มาก
เมื่อรัฐบาลเปิดให้เอกชนเข้ามาผูกขาดภาษีอากรบางประเภทมากขึ้นนับตั้งแต่วัชกาล
ที่ ๓ ปรากฏว่าเจ้าภาษีนายอากรส่วนใหญ่เป็นคนจีน ซึ่งทำให้การคลังของไทยไป
ผูกพันกับคนจีนมาก เพราะจำนวนเงินจากภาษีผูกขาดนี้ไปผูกติดอยู่กับเงินประมูล
ภาษีสูงสุดซึ่งมีผู้เสนอ บ่อยครั้งที่รัฐบาลต้องสูญเสียรายได้บางส่วนไปเนื่องจาก

^๑ หจข., ร.๕ ม.๒.๑/๕ รายงานการประชุมเทศาภิบาล ประชุม
ครั้งที่ ๒ ร.ศ. ๑๑๕.

^๒ "หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษและประเทศสยาม"
[บาวริง], ใน เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก, ...
เล่มเพิ่มเติม : ๑๒.

^๓ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 5-9.

^๔ หจข., ร.๕ กท.๒๓ กอปรราชการกรมพระกลาโหมเรื่องจีนกระบด
เมืองภูเก็ต เมืองระนอง จ.ศ. ๑๒๓๘ - ๑๒๓๙, หน้า ๑๖.

เจ้าภาชีนายอากรไม่มีเงินส่ง^๑ ภายหลังสนธิสัญญาบาวริงสภาพเศรษฐกิจของไทยขยายตัวมากขึ้น บทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย การผลิตและการค้าสินค้าส่งออกสำคัญ ๆ เช่น ข้าว ฝัก ไม้สัก มักมีคนจีนเป็นนายทุน ผู้ประกอบการโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแรงงาน แม้ระยะนี้จะมีชาวตะวันตกเข้ามาตั้งบริษัทการค้ามากขึ้น แต่ก็ยังต้องอาศัยคนจีนเพราะไม่อาจแข่งขันการค้าภายในกับพ่อค้าคนจีนซึ่งกุมการค้าภายในประเทศอยู่ทั่วไปได้ การก่อรูปชนชั้นนายทุนในสังคมไทยเริ่มปรากฏชัดในสมัยนี้และนายทุนส่วนใหญ่เป็นชาวจีน^๒ ในขณะที่คนไทยส่วนมากยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักอยู่นั้น คนจีนได้เข้ากุมการผลิตค้าอื่น ๆ^๓ รวมทั้งการค้าชายฝั่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ การเข้ามาจับบทบาททางเศรษฐกิจนี้เองมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ในระบบเดิมของสังคมไทยซึ่งแยกคนออกเป็น ๒ ชั้น คือ มุลนายและไพร่ เริ่มเปลี่ยนไป โดยมีพ่อค้าและนายทุนชาวจีนเข้ามาเป็นชนชั้น^๔ กลมหนึ่งในระหว่างชนสองชั้นเดิม

^๑ ญาดา ประภาพันท์, "ระบบเจ้าภาชีนายอากรสมัยกรุงเก่า ยุคต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๓ - ๔.

^๒ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 53 and 102.

^๓ โปรรถุรายละเอียดใน สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, คนกำเนิดชนชั้นนายทุน ..., หน้า ๖๑ - ๑๕๗.

^๔ หจช., ร.๖ น. ๒๐/๖ รายงานประชุมเสนาบดี ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑.

^๕ หจช., ร.๕ น. ๔.๗/๒๗ คำแปลจดหมายพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ มีไปยังเจ้าพระยาอมราช ร.ศ. ๑๒๕.

^๖ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit ..., p. 212.

อาชีพของคนจีนที่มีส่วนสัมพันธ์กับสังคมไทยและคนไทยโดยตรงและมีอิทธิพลมากต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยคือ อาชีพพ่อค้า โดยเฉพาะอาชีพพ่อค้าขายซึ่งกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพราะพวกนั้นนอกจากจะเป็นพ่อค้าแล้วยังปล่อยเงินกู้โดยคิดอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ ๒๕ - ๑๐๐^๑ ทำให้ครอบครัวคนไทยเกือบทั้งหมดในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ เป็นลูกหนี้ของพ่อค้า ดังที่เจ้าพระยาอมรรตราชกราบมังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ให้ทรงทราบดังนี้

เมื่อข้าพเจ้าได้ไปตรวจราชการทางเมืองสมุทรสาคร นครไชยศรี และสุพรรณบุรี ซึ่งตั้งใจจะหาเวลาตรึกตรองเรื่องนั้น ได้สืบสวนอีกต่อไปก็ยิ่งได้ความแจ่มแจ้งขึ้นว่า คนจีนที่เกี่ยวกับการค้าขายตามทุ่งนาหรือที่ประชุมแล้วตอมนับว่าเป็นแบ่ง เกอของ ชาวนาควยอีกเหมือนกัน ถึงว่าซุกเลือกเนื้อโดยคิดดอกเบี้ยรุนแรงประการใดก็ตาม เด็ก แต่เป็นผู้ที่ไ้ให้ทุนแก่ราษฎรชานา มิให้ตอหนุคโดยไม่มีทุนนั้นอยู่ส่วน ๑ นับควย ๑๐๐ ๑๐๐๐ ครอบครัว ทุนเหล่านี้พวกจีนเอามาแต่ไหน ก็ซุกเอามาจาก พวกชานานันเอง ตั้งต้นควยเป็นรานเล็ก ๆ เก็บหอมรอมริบแล้วควยใหญ่เขา ๆ ถ้าพวกนี้ตั้งจำเวิญในตำบลใด ราษฎรในตำบลนั้นเป็นลูกหนี้เงินเกือบหมด^๒

ควยสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง และโอกาสที่เบิกกว้างทำให้คนจีนเข้ามา มีบทบาททางเศรษฐกิจ และคนจีนจำนวนไม่น้อยสามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตน ขึ้นมาได้ โดยเฉพาะในบรรดาเจ้าภานายอากร และผู้ประกอบการค้าประเภทต่าง ๆ^๓ โอกาสเช่นนี้เองทำให้คนจีนอพยพจำนวนไม่น้อยเลือกที่จะอยู่เมืองไทยต่อไป ประกอบกับ คนจีนอพยพส่วนใหญ่เป็นชาย การแต่งงานระหว่างชายจีนและหญิงไทยจึงเกิดขึ้นทั่วไป^๔

^๑ หจข., ร.๖ น. ๒๐/๖ เจ้าพระยาอมรรตราชกราบมังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕.

^๒ หจข., ร.๖ น. ๒๐/๖ เจ้าพระยาอมรรตราชกราบมังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕.

^๓ โปรดดูรายละเอียดใน สิริวิลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้น นายทุน ..., หน้า ๒๓ - ๔๖ และ ๘๒ - ๑๐๓.

^๔ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 95,

ข. การแต่งงานระหว่างคนจีนกับคนไทย

สังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติเช่น ไทย ลาว เขมร มอญ และจีน^๑ ชนชาติเหล่านี้แม้จะมีความแตกต่างทางด้านภาษา การแต่งกาย และ วิถีความเป็นอยู่ แต่มีสิ่งหนึ่งที่ร่วมกันอยู่ก็คือ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ความเหมือนกันนี้ทำให้มีการแต่งงานระหว่างเชื้อชาติได้โดยที่รัฐบาลไม่ขัดขวาง พระราชกำหนด เก่า จ.ศ. ๑๐๒๕ (พ.ศ. ๒๒๐๖) ห้ามคนในไทยชาติต่าง ๆ แต่งงานกับคนนอก ศาสนา คือผู้ที่ไม่นับถือศาสนาพุทธ แต่ไม่รวมคนจีนเข้าไว้ด้วย แสดงว่าอนุญาตให้ คนจีนแต่งงานกับชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในไทยได้ ดังความในพระราชกำหนด ดังนี้

ทุกวันนี้ แยก ฝรั่งเศส อังกฤษ ภูฏาน มะลายู นานาประเทศ เข้ามาสู่พระบรมโพธิ์ สุมภกรเป็นอันมาก แต่สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ไท มอญ ลาว ลอบลักไป ของเสพเมณธรรมควยแยก ฝรั่งเศส อังกฤษ ภูฏาน มะลายู ซึ่งถือผู้มีจลาหิรัฐ เพื่อ จะมีใหญ่ทวยราชฎรไปสู่อบายทุกช ให้อยู่ตามสัมมาหิรัฐ อยาให้ระคนปนกัน^๒

ดังนั้นการแต่งงานระหว่างคนจีนกับคนไทยจึงมีมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาแล้ว ดังกรณีของพระเจ้าตากสิน พระองค์มีบิดาเป็นจีนชื่อไห ฮอง เป็นจีนอพยพกลุ่มภาษา ต่ักจีว เดินทางเข้ามาไทยในสมัยอยุธยาตอนปลายและแต่งงานกับคนไทยชื่ออกเอียง^๓

^๑ชัย เรื่องศิลปะ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๔๕๓ ก้าน เสริมฤทธิ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๓.

^๒"พระราชกำหนดเกาที่ ๓๖ จ.ศ. ๑๐๒๕ มีเดาะเบญจศักดิ์ ห้ามไทย มอญ ลาว เสพเมณธรรมกับชาวต่างประเทศผู้ถือผู้มีจลาหิรัฐ" ใน กฎหมายตรา สามดวง (พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๐๖), ๕ : ๔๘.

^๓เอี้ยะมั้ง และประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พระนคร : เกษมบรรณกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๓๖.

และกรณีของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสกุณาภิรมย์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงมีพระภักดาชื่อ ขริว แซ่ตัน ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเสนาบดีจีนที่ลี้ภัยการเมืองเข้ามาไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา^๑

ในสมัยรัตนโกสินทร์ คนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยเกือบทั้งหมดเป็นชาย มีหญิงจีนเดินทางเข้ามาเพียงจำนวนน้อย^๒ ทำให้คนจีนอพยพซึ่งไม่ได้เดินทางกลับไป และต้องการประกอบอาชีพอยู่ในเมืองไทยต่อไปอีกแต่งงานกับหญิงไทย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงกราบบังคมทูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้รัชกาลที่ ๕ ทรงทราบดังนี้

วิธีหากินของจีนนอกตามที่สังเกตมา เมื่อมาถึงเที่ยวรับจ้างเป็นลูกแรงทำงานโดยลำพังตัว ทำงานหาเงินไคแล้วมักกลับออกไปเสียในชั้นนี้โดยมาก บางคนเมื่อหาเงินทุนในชั้นต้นได้คิดจะทำมาหากินยืนยาวต่อไปในเมืองนี้ จึงเอาทุนนั้นไปเสงตั้งร้านขายของบาง ที่ออกไปหัวเมือง ก็ไปซื้อหาจับจองที่ดินทำไร่ทำสวน หรือไปเที่ยวตั้งร้านรวงตอการหากิน ตั้งตัวเป็นปึกแผ่นแน่นอนหาไคแล้วจึงมีภรรยาในชั้นนี้ พวกที่มีภรรยาแลตั้งตัวเป็นปึกแผ่นนี้ที่อยู่ประจำตลอดไป^๓

การแต่งงานระหว่างคนจีนกับคนไทยมีอยู่ในทั้งระดับชาวบ้านและระดับชนชั้นสูง พระราชวงศ์จักรีเองก็มีสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติกับคนจีนเช่นกัน^๔ เป็นต้นว่า รัชกาลที่ ๒

^๑ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘, "ปฐมวงศ์", ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๐๓), ๘ : ๒๓๘.

^๒ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 108.

^๓ หจข., ร.๕ ม. ๒๘.๒/๘๓ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘.

^๔ Kenneth P. Landon, The Chinese in Thailand, p. 7.

มีพระสมณเป็นจีน คือ เจ้าจอมมารคาอ่ำภา ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารคาของกรมขุน
 วรจักรธนาภูภาพ ต้นสกุล "ปราโมช"^๑ กรมพระจันทบุรีนฤนาถซึ่งเป็นต้นสกุล
 กิติยากร ก็ทรงมีพระราชมารดาเป็นลูกจีนคือ เจ้าจอมมารคาอ่ำม เจ้าจอมมารคา
 อ่ำมนี้เป็นธิดาของพระยาพิสดาศัมบดีศิริบุรณ (เจ็ดวี่ม)^๒ ในกรณีของขุนนางมี
 ตัวอย่างคือ เจ้าพระยารัตนธิเบศร์ (พุ่ม) ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีที่สมุทกลาโหม
 ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๓๕ ท่านมีบิดาเป็นจีนมารดาเป็นไทย
 เกิมท่านแต่งตัวแบบจีน มาตัดผมเปียแล้วไว้ผมทรงมหาดไทยเมื่อครั้งถวายตัวเป็น
 มหาดเล็กในเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔) ขณะที่พระองค์ยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศ
 วิหาร^๓ ส่วนสามัญชนตัวอย่างคือ แคนแปก อิน-จัน ซึ่งเกิดในรัชกาลที่ ๒ แคนแปกผู้มี
 บิดาเป็นจีนอพยพและมารดาเป็นไทยเช่นกัน^๔

^๑ บิดาของเจ้าจอมมารคาอ่ำภาเป็นจีนกลุ่มภาษาฮกเกี้ยน มีชื่อไทยว่าอิน
 เดินทางเข้ามาเมืองไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาพร้อมบิดาและพี่ชาย (ชื่อ เริก ต่อมาได้
 เป็นพระยาไกรโกษา ต้นสกุลไกรฤกษ์) นายอินนี้เป็นพ่อค้าทางสำเภาจนร่ำรวย
 ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาอินทรอภกร นายอากรบ่อนเบี้ยคนแรก
 เจ้าจอมมารคาเป็นลูกหญิงที่เกิดในเมืองจีนเพราะเป็นธรรมเนียมของผู้ชายจีนอพยพ
 ที่ต้องมีภรรยาหลวงไว้ที่เมืองจีน เมื่อเจ้าจอมมารคาอ่ำภาอายุได้ ๔ ขวบ บิดาจึง
 พามาเมืองไทย ทุกรายละเอียดใน น.ร.ว. ศีกฤทธิ ปราโมช, โครงการปลูกในตุ้
 (พระนคร : โรงพิมพ์วิทยุ, ๒๕๑๔) พิมพ์ในงานทำบุญครบห้ารอบ น.ร.ว. ศีกฤทธิ
 ปราโมช ๒๐ เมษายน ๒๕๑๔), หน้า ๒๐ - ๓๖.

^๒ เสงี่ยม กุมพวาส, บูรณารวม, ราชประวัติพิชในสมเด็จพระปิยะมหาราช
 (พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๒), หน้า ๕๔๕-๕๔๖.

^๓ ประยูร สิริพันธ์, คนตระกูลขุนนางไทย (พระนคร : กรุงเทพฯ, ๒๕๐๕),
 หน้า ๑๓๕-๑๔๕.

^๔ เออร์วิง วอลลาส, และเอมี วอลลาส, อิน-จัน แคนสยาม, เรียบ
 เรียงโดย นฤนาถ พระบัญญัติ (กรุงเทพฯ : อาทิตย์, ๒๕๒๑), หน้า ๑.

การแต่งงานระหว่างคนทั้งสองเชื้อชาติไม่ได้ทำให้การผสมกลมกลืนเกิดขึ้น
ได้ในจุกชั่วรุ่นแรก โดยเฉพาะกับลูกชาย เพราะพ่อมักเลี้ยงดูลูกชายให้เป็น
จีนโดยแต่งกายแบบจีนและไว้เปียเพื่อหวังที่จะส่งลูกชายกลับไปเมืองจีน ส่วนลูกสาว
ได้รับการเลี้ยงดูให้เป็นไทยตั้งแต่ชั่วรุ่นแรก อย่างไรก็ตามในชั่วรุ่นที่สองและสาม
ลูกจีนก็มักกลายเป็นไทยโดยสมบูรณ์ ดังที่พระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงคำรกราชา
นภาพ ทรงมีความเห็นไว้ดังนี้

เพราะเหตุที่จีนที่เข้ามาหากินในเมืองไทย เมื่อมาได้ไทยเป็นภรรยา บุตรหญิง
ยอมเป็นไทยตามมารดา ตอบุตรชายจึงเป็นจีนไปเพียงชั่วหนึ่งหรือสองชั่ว แล้ว
ก็กลายเป็นไทยไป แมบุตรจีนที่เข้ามาเกิดในเมืองไทยที่ตั้งตัวว่าเป็นจีน อันที่
จริงบุตรจีนที่จะกลับไปเป็นพลเมืองจีนมีน้อยนัก ที่อยู่เป็นพลเมืองไทยไปจนตลอด
ชีวิตเสียโดยมาก ... แสดงว่าจีนอพยพเข้ามาถือว่า ... ใดกำไรไม่ขาดทุน^๑

การผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติด้วยการแต่งงานนั้น เจ้าพระยาบวรราชกล่าวว่ "ในหมู่
คนไทย ถ้าคิดนับไล่เลี้ยงเข้าไปถึงปู่ย่าตาทวดแล้ว ก็มักจะเป็นเชื้อสายจีนเสียโดยมาก"^๒

การแต่งงานระหว่างชนสองชาตินี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติทั้งสอง
เป็นไปอย่างใกล้ชิดทั้งในหมู่ประชาชนและผู้ปกครองและสร้างความรู้สึกเป็นญาติพี่น้อง
มากกว่าจะเห็นเป็นคนต่างชาติ อย่างไรก็ตามก็ ตอนปลายรัชกาลที่ ๕ เมื่อจำนวนหญิงจีน
อพยพเข้าเมืองไทยมากขึ้นเพราะการเดินทางสะดวกและปลอดภัยกว่าเมื่อก่อน การแต่ง
งานในหมู่คนจีนด้วยกันเองจึงเพิ่มขึ้น^๓ การผสมกลมกลืนระหว่างคนไทยและจีนเริ่มคลายลง

^๑ หจข., ร.๕ น. ๘.๓/๒๓ บันทึกลับเรื่องจีน ๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘.

^๒ หจข., ร.๖ น. ๒๐/๖ เจ้าพระยาบวรราชกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘.

^๓ Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 108.

ค. คนจีนกับการปกครองและตำแหน่งทางราชการ

รูปการปกครองคนจีนในเมืองไทยก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๓๕ มีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ การให้คนจีนปกครองกันเอง^๑ โดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งผู้ปกครองจีน^๒ ในระยะต้นเมื่อจำนวนคนจีนมีไม่มากนัก พระยาโชฎิกราชเศรษฐีคือตำแหน่งขุนนางสูงสุดเป็นผู้ปกครองจีน ตำแหน่งนี้ขึ้นอยู่กับกรมท่า และมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว^๓ ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อจำนวนคนจีนเพิ่มมากขึ้น และมีปัญหาเกี่ยวกับอภัยซึ่งก่อการทะเลาะวิวาทกันเองเสมอ พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้นำอภัยกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเป็นนายอำเภอจีนเพื่อดูแลควบคุมอภัยของตน^๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีตำแหน่งผู้ปกครองจีนเพิ่มขึ้นอีกคือตำแหน่งปลัดจีน มีอำนาจเหนือนายอำเภอจีน และขึ้นต่อว่าผู้ว่าราชการเมือง โดยมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ผู้ว่าราชการเมืองในเรื่องการตัดสินคดีความต่าง ๆ ระหว่างคนจีนด้วยกัน^๕ ส่วนในเขตที่มีจีนนับถือศาสนาคริสต์อยู่มาก พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งนายอำเภอจีนเข้ารับเพื่อดูแลจีนเข้ารับในเขตนั้น ๆ ดังปรากฏในตราสารว่าควยพระราชสัญญาบัตรนายอำเภอจีนเข้ารับเมืองราชบุรี ดังนี้

บาทหลวงฝรั่งเศษออกไปตั้งตั้งสอนศาสนาอยู่ที่บ้านบางนกแขวก คอนกระเบื้องแขวงเมืองราชบุรี จีนเข้ารับฝรั่งเศษมีมากถือศาสนาโรมันคาทอลิก ต่างกันกับจีนแต่จิว จีนทกเกียน จีนหยัหล่า ครั้นจะไม่ตั้งแต่งจีนเข้ารับเป็นนายอำเภอควบคุมไม่ควร ควยจีนเข้ารับถือศาสนาต่างกันกับพวกอื่น จะมีความวิวาทกับคนพวกอื่นอย่างไร ๆ ผู้ว่าราชการเมืองกรมการจะเกาะครองตัวชำระก็จะเป็นที่

^๑Carasin Virephol, Tribute and Profit ..., p. 175.

^๒มัลลิกา เรื่องระพี, "บทบาทของชาวจีนในค่านเสกษุกิจ ...,"
หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.

^๓G. Willian Skinner, Leadership and Power ..., p. 2.

^๔มัลลิกา เรื่องระพี, "บทบาทของชาวจีนในค่านเสกษุกิจ ...,"
หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

จีนเข้ารีตจะเหินไปว่าทำกุมเหงเพราะไปเข้ารีตถือศาสนาอย่างใหม่ไป
... หามอย่าให้ผู้วาระาชการเมืองแครงกรมการกำนันล่วงเกินไปจับกุมจีนเข้ารีต
มาโดยพละการกุมเหง^๑

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตำแหน่งกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นจีนก็มี^๒ การแต่งตั้งคนจีนดำรง
ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้มีเฉพาะในเขตหรือเมืองที่มีคนจีนอาศัยอยู่มากเท่านั้น เป็น
คนว่า จันทบุรี นครชัยศรี ราชบุรี ฉะเชิงเทรา^๓ คนจีนซึ่งดำรงตำแหน่งเหล่านี้มียศ
ราชทินนาม บรรดาศักดิ์ และต้องรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง^๔
ตลอดจนมีสิทธิต่าง ๆ คล้ายขุนนางไทย

การแต่งตั้งผู้ปกครองจีนเป็นไปเพื่อความสะดวกของรัฐบาลในการปกครอง
คนจีนในเขตต่าง ๆ หน้าที่ทั่วไปของนายอำเภอ^๕ คือ การดูแลความเป็นอยู่ของคนจีน
ในท้องที่ของตน และคอยระงับเหตุต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ รวมทั้งต้องทำบัญชีราย
ชื่อคนจีนและดำเนินการให้คนจีนในเขตปกครองของตนเสียภาษีให้แก่รัฐตามกำหนดเวลา
เช่น อากรสมพัทธ์ อากรคานา หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของนายอำเภอจีนคือ การมี

^๑ หจข., ร.๔ กห.๒๕ สาระตราว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตรนายอำเภอ
จีนเข้ารีตเมืองราชบุรี จ.ศ. ๑๒๒๕, หน้า ๑๓๕ - ๑๔๐.

^๒ หจข., ร.๕ น. ๙.๙/๕ บัญชีจีนที่ได้รับตัวอนุญาตยกเว้นไม่ต้องเสีย
เงินค่าแรงผูกปี ร.ศ. ๑๒๕.

^๓ มัลลิกา เรื่องระพี, "บทบาทของชาวจีนในค่านเสรษฐกิจ ...",
หน้า ๑๐๔.

^๔ หจข., ร.๕ กห.๒๕ สาระตราว่าด้วยตั้งขุนวิเสศนายอำเภอจีน ...
บ้านแหลมเมืองเพชรบุรี จ.ศ. ๑๒๓๔, หน้า ๑๓๕ - ๑๔๖.

อำนาจในการพิจารณาคดีเล็กน้อยที่เป็นความระแวงคนจีนด้วยกัน” ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการพิจารณาคดี ตำแหน่งปลัดจีนนั้น รัฐบาลถึงกับเรียกว่าเป็น "กงสุลในบังคับสยาม"^๒ อย่างไรก็ตาม ถ้าเกิดคดีระแวงคนจีนกับคนไทย หรือคนในบังคับต่างชาตียังคงต้องให้คนจีนชั้นศาลไทยหรือศาลกงสุลของต่างชาติแล้วแต่กรณีไป^๓ กระนั้นก็ตาม อำนาจในการจับกุมคนจีนในเขตปกครองตนเองของคนจีนนั้นยังคงเป็นผู้ปกครองจีน กล่าวคือ ถ้าทางการไทยประสงค์ที่จะจับกุมคนจีนในเขตปกครองนั้นต้องให้ผู้ปกครองจีนเป็นผู้ส่งตัวให้ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยเข้าไปจับกุมเอง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเกรงไปว่า "จะเหินไปว่าทำกุมเหง"^๔ ส่วนกฎหมายที่ใช้บังคับยังคงเป็นกฎหมายไทย นอกจากนี้ในรัชกาลที่ ๕ ยังได้ตั้งศาลคดีจีนในกรมท่าซ้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๗^๕ เพื่อเป็นศาลกลางในการตัดสินคดีจีนในกรณีที่น่า

^๑ หจข., ร.๕ กท.๒๖ สารตราถึงเมืองราชบุรีว่าควยพระราชทานสัญญาบัตร จ.ศ. ๑๒๓๕, หน้า ๑๗๒ - ๑๗๓.

^๒ หจข., ร.๕ มท.๑ สารตราเจ้าพระยาจักรีศรีอโศกถึงผู้สำเร็จราชการเมืองกรุงเก่า จ.ศ. ๑๒๓๐, หน้า ๔๐๘ และ ๔๑๘.

^๓ หจข., ร.๕ มท.๑ สารตราเจ้าพระยาจักรีศรีอโศกถึงผู้สำเร็จราชการเมืองกรุงเก่า จ.ศ. ๑๒๓๐, หน้า ๔๑๑.

^๔ หจข., ร.๕ กท.๒๕ สารตราว่าควยพระราชทานสัญญาบัตรนายอำเภอจีนเขารัตเมืองราชบุรี จ.ศ. ๑๒๒๕, หน้า ๑๔๐.

^๕ พวงร้อย กล่อมเอียง, "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

อำเภोजีนและปลัดจีนไม่อาจพิจารณาคดีให้เป็นที่ยอมรับได้^๑ ศาลคดีจีนนี้เลิกไปในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ เมื่อมีการตั้งกรมยุติธรรมขึ้น ส่วนตำแหน่งนายอำเภोजีนเลิกไปในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่อมีการตั้งกรมกองตระเวนจีน^๒

ตำแหน่งผู้ปกครองจีนไม่ว่าตำแหน่งปลัดหรือนายอำเภอก็มีเฉพาะในหมู่คนจีนเท่านั้น คนเขมร ลาว และมอญก็มีผู้ปกครองในลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน และคงมีหน้าที่ไม่แตกต่างไปจากผู้ปกครองจีน

นอกจากตำแหน่งปลัดจีนและนายอำเภोजีนแล้ว คนจีนยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองซึ่งมีอำนาจหน้าที่มากกว่า คือมีหน้าที่ดูแลกิจการทุกอย่างภายในเมือง ปรากฏว่ามีคนจีนได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองมาตั้งแต่สมัยธนบุรีแล้ว นั่นคือ พระเจ้าตากทรงแต่งตั้งหลวงอินทรีสมบัติ (เหยียง) ซึ่งเป็นคนจีนอพยพขึ้นเป็นหลวงสุวรรณคีรีสมบัติเจ้าเมืองสงขลาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔^๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พบว่าเมืองต่าง ๆ หลายเมืองมีเจ้าเมืองเป็นคนจีน เช่น ระนอง สงขลา นครศรีธรรมราช จันทบุรี^๔

^๑ หจข., ร.๕ กท.๒๕ ว่าด้วยตั้งขุนวิเสศนายอำเภोजีนบ้านแหลมเมืองเพชรบุรี จ.ศ. ๑๒๓๔, หน้า ๑๗๒.

^๒ พวงร้อย กล่อมเอียง, "พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน . . .," หน้า ๑๘.

^๓ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ - ๔, หน้า ๗๕๔ - ๗๖๐.

^๔ หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ เดิมเป็นจีนกลุ่มภาษาฮกเกี้ยนชื่อ เหยียง แซ่เฮา อพยพเข้ามาไทย พ.ศ. ๒๒๕๓ มีอาชีพปลูกผักกาด ปลูกพุด ประมง และค้าขายตามลำคับ พ.ศ. ๒๓๑๑ แต่งงานกับหญิงชาวพัตลุง พ.ศ. ๒๓๑๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงอินทรีสมบัตินายอการวังนงเกาะสีและเกาะห้า ต่อมาอีก ๖ ปีคือ พ.ศ. ๒๓๑๘ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลาแทนพระยาสงขลาซึ่งถูกถอดออกจากตำแหน่ง ดูรายละเอียดใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓, "พงศาวดารเมืองสงขลา," ใน ประชุมพงศาวดาร (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๐๖), ๓ : ๓๖ - ๓๘.

^๕ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand . . ., p. 149.

ตำแหน่งเจ้าภาชีนายอากรก็เป็นอีกตำแหน่งหนึ่งที่ทำให้คนจีนได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนนางลำดับต่าง ๆ โดยมีศักดิ์นับตั้งแต่ ๘๐๐ ขึ้นไป^๑ พวกนี้มีอำนาจในการพิจารณาคดีเล็กน้อยแก่บุคคลในเขตของตน และมีสภาพเสมือนเป็นเจ้าที่ดินในบริเวณที่ดินผูกขาดเก็บภาษี นอกจากนี้ยังมีสิทธิในการตั้งทนายในการสู้คดี เช่นขุนนางทั่วไป และยังได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน^๒ หรือถูกบีบคั้น อย่างไรก็ตามสิทธิพิเศษนี้หมดไปเมื่อพ้นจากตำแหน่งแล้ว^๓

การแต่งตั้งคนจีนให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ มีสิทธิและอำนาจ โดยเฉพาะในการพิจารณาคดี แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลประพฤติปฏิบัติต่อคนจีนเสมอคนใดปกครองทั่วไป ทั้งที่ตำแหน่งบางตำแหน่ง เช่นตำแหน่งเจ้าเมือง คนจีนที่ได้รับการแต่งตั้งก็ไม่ได้มีความรู้ทางการศึกษาแต่อย่างใด^๔ อย่างไรก็ตาม วิธีการแต่งตั้งคนจีนให้มีตำแหน่งทางราชการนี้เท่ากับว่าเป็นการดึงคนจีนเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และเป็นสิ่งช่วยให้จีนสวามีภักดีต่อรัฐบาลไทย^๕

^๑สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, สถาปนาเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๑๕. กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาบรมราชภักดี (ม.ล.สวัสดี อิศรางกูร) ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๕), หน้า ๓๖.

^๒ญาคา ประภาพันธ์, "ระบบเจ้าภาชีนายอากรสมัยกรุงเพชวายุคต้น," หน้า ๕๔, ๑๒๔.

^๓สถิตย์ เสมานิล, วิสาสะ (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

^๔G. Willian Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 152.

^๕หจข., ร.๕ น.๔.๗/๒๗ บันทึกฉบับเรื่องจีน ๖ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘.

สถานภาพของคนจีนในสังคมไทย

การศึกษาเกี่ยวกับคนจีนในสังคมไทยที่กล่าวมาข้างต้นได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ที่สำคัญของคนจีนกับสังคมไทยในบางลักษณะ ซึ่งเป็นผลให้คนจีนมีบทบาทและภาวะผูกพันกับสังคมไทยในแง่มุมต่าง ๆ กัน อันนำไปสู่ความผสมกลมกลืนและการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม สำหรับคนจีนแล้ว แม้จะมีส่วนผูกพันกับสังคมไทยในหลายลักษณะ แต่ความผูกพันนี้ไม่ได้เป็นตัวกำหนดที่เด่นชัดเสียทีเดียวในการบ่งชี้ถึงสถานภาพของคนจีนแต่ละคนในสังคมไทย กล่าวคือ ระเบียบการเข้ามาเป็นคนในระบบสังคมไทยโดยสมบูรณ์ หรือเป็นคนภายใต้อำนาจการปกครองและกฎหมายโดยสมบูรณ์ ไม่ได้พิจารณาจากบทบาทที่คนจีนมีต่อสังคมไทยเพียงเท่านั้น แต่ต้องอาศัยการพิจารณาถึงระเบียบการเข้ามาผูกพันกับระบบไพร่เป็นสำคัญ

ระบบไพร่เป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมไทย ซึ่งกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลเอาไว้ตามศักดินา คนในระบบไพร่แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น คือ มูลนายซึ่งทำหน้าที่ควบคุมกำลังคนชั้นหนึ่ง ส่วนไพร่และทาสซึ่งสังกัดอยู่ใต้การควบคุมของมูลนายเป็นคนอีกชั้นหนึ่ง โดยทั้งสองชั้นนี้มีมูลนายสูงสุดร่วมกันคือ พระมหากษัตริย์ชนทั้งสองชั้นนี้มีศักดินากำหนดไว้ต่างกัน และศักดินานี้เป็นตัวชี้ให้เห็นว่าแต่ละคนมีสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างไร? ดังนั้นบุคคลใดเมื่อมีสถานะเป็นมูลนายหรือไพร่หรือทาสจึงมีสิทธิและหน้าที่ตามพันธะทางกฎหมายและสังคมในระบบไพร่ การมีสถานภาพเช่นว่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเท่ากับว่าบุคคลนั้นเข้ามาอยู่ในระบบสังคมไทยอย่างสมบูรณ์ แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีเชื้อชาติ วัฒนธรรม และภาษาต่างกัันก็ตาม

ระบบไพร่จึงเป็นเสมือนเครื่องจำแนกและแสดงฐานะของบุคคลต่าง ๆ ในสังคมไทย นั่นคือ บุคคลใดมีสถานะใดสถานะหนึ่งในระบบไพร่ก็อาจถือได้ว่าเป็นคนในระบบสังคมไทยที่ขึ้นต่อมูลนายสูงสุด การพิจารณาถึงสถานภาพของคนที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองและกฎหมายไทยว่าเป็นเช่นไรจึงต้องอาศัยการพิจารณาถึงระดับและความต่างระดับในการเข้ามาสู่ระบบไพร่เป็นเครื่องตัดสิน

*โปรดดูรายละเอียดใน อัญชลี สุস্যัจจ์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ . . .," หน้า ๕๓ - ๘๒.

ตามความเป็นจริง สังคมไทยมิใช่มีเฉพาะแต่คนไทยเท่านั้น คนพวกอื่นอันได้แก่ ลาว เขมร แชก มอญ ทวาย ญวน คนเชื้อสายโปรตุเกส^๑ ได้ประกอบรวมขึ้นเป็นสังคมไทยด้วยและรัฐบาลถือว่าคนพวกนี้เป็นคนที่อาศัยในเมืองไทยเป็นการถาวร ฉะนั้นจึงมีการบังคับสักข้อมือคนพวกนี้ให้มีสังกัดมูลนายและเกณฑ์แรงงานไปใช้ในการต่าง ๆ^๒ คนพวกนี้จึงเป็นคนในระบบไพร่หรือถือได้ว่าเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ ส่วนคนจีนโดยทั่วไปหลวงไม่ได้บังคับสักข้อมือให้มีสังกัดมูลนายเช่นเดียวกับคนพวกแรก เพราะหลวงพิจารณาว่าคนจีนเป็นกลุ่มชนที่ไม่ได้อยู่ประจำในไทยเป็นการแน่นอน กระนั้นก็ตาม หลวงก็เปิดให้คนจีนสมัครเข้าสู่ระบบไพร่เองได้ด้วยการสักข้อมือ มีสังกัดมูลนายและถูกเกณฑ์แรงงาน^๓ เช่นเดียวกับไพร่อื่น ๆ ซึ่งกรณีเช่นนี้ทำให้คนจีนในสังคมไทยมีระดับการผูกพันกับสังคมไทยต่างกัน ในระยะต่อมาเมื่อมีคนจีนในบังคับต่างชาติเดินทางเข้ามาไทยเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีคนจีนในอีกสถานะหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากคนจีนในสองพวกแรก ฉะนั้นจึงอาจแบ่งการศึกษาถึงสถานภาพของคนจีนในสังคมไทยได้ดังนี้

ก. คนจีนในบังคับไทย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ คนจีนโดยทั่วไปอยู่ใต้อำนาจการปกครองและกฎหมายไทย เมื่อมีคดีความต้องการขึ้นศาลไทยและอาศัยกฎหมายไทยในการพิจารณาคดี รวมถึงมีหน้าที่เสียภาษีต่าง ๆ เช่นเดียวกับไพร่ทั้งหลาย ยกเว้นในรูปของการเกณฑ์แรงงาน

^๑ หจข., ร.๔ กท.๒ สารตราว่าควยให้ภูวราชการเมืองจันทระไท
สูบฉิน จ.ศ. ๑๒๑๔, หน้า ๒๓๕.

^๒ หจข., ร.๔ กท.๕ สารตราว่าควยให้ ^{ข้าหลวง}
ข้อมือจีน จ.ศ. ๑๒๑๗, หน้า ๑๕๗ - ๑๕๘. ^{เจ้าเมืองกรมการ}] ถูกบี

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

ประจำ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากคนจีนไม่มีกงสุลของชาติตนเข้ามาดูแลและคุ้มครองพวกตน เพราะไทยกับจีนไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ระหว่างกันทำนองเดียวกับสัญญาบาวริง การที่คนจีนต้องอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองและกฎหมายไทยจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นคนจีนในบังคับไทย ซึ่งเป็นการเรียกให้แตกต่างไปจากคนจีนในบังคับต่างประเทศ^๑ อย่างไรก็ตาม แม้คนจีนโดยทั่วไปจะเป็นคนในบังคับไทย แต่ก็ไม่อาจถือได้ว่าเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ตราบใดที่ยังไม่ได้เข้าสู่ระบบไพร่และค่ายเหตุที่หลวงไม่ได้บังคับให้คนจีนเข้าสู่ระบบไพร่ และก็ไม่กักกันที่จะเปิดรับคนจีนเข้าสู่ระบบไพร่ ทำให้คนจีนในบังคับไทยมีสถานภาพแตกต่างกันออกไปหรือมีระดับการผูกพันกับระบบไพร่ต่างกันไปเป็น ๒ พวก ดังนี้

๑. จีนในระบบไพร่

ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖^๒ ประเทศไทยไม่มีกฎหมายฉบับใดระบุอย่างชัดแจ้งถึงการรับรองว่าบุคคลใดเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมาย การพิจารณาว่าเป็นพลเมืองไทยจึงต้องอาศัยการพิจารณาว่าบุคคลนั้นเป็นมูลนายหรือไพร่หรือทาสในระบบไพร่หรือไม่ ถ้าบุคคลใดมีสถานะใดสถานะหนึ่งดังกล่าวก็เท่ากับว่าเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ คือมีสิทธิและหน้าที่ทุกประการตามศักดิ์นาของตน

เนื่องจากพวกไพร่หรือทาสทั่วไปต้องมีสักที่ข้อมือเพื่อแสดงว่าเป็นคนมีสังกัดและมีชื่อในทะเบียนของมูลนาย ฉะนั้นการพิจารณาว่าใครเป็นคนไทยหรือคนในระบบไพร่จึงต้องอาศัยการสังเกตที่ข้อมือและดูบัญชีรายชื่อในทะเบียน กรณีของคนจีนก็เช่นกัน

^๑ หจข., ร.๕ กห.๖๕ หนังสือเจ้าพระยาพลเทพเกษตราธิบดีว่าการแทนสมุหกลาโหมถึงพระยาสุรินทรไชยาผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี, หน้า ๗๒ และ ร.๕ ก.๑๔.๔๓/๑๔ หนังสือเจ้าหมื่นเสมอใจราชถึงมิสเตอร์ เอ. แอฟสกินเนอร์ กงสุลอังกฤษฝ่ายทะเลตะวันตก.

^๒ ขจักษ์ บุรุษพันธ์, ผู้รวบรวม, ชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๗), หน้า ๕๒.

คนจีนในเมืองไทยมีทั้งคนจีนอพยพและลูกหลานจีนที่เกิดในเมืองไทย แต่ไม่มีกฎหมายฉบับใดระบุว่าลูกหลานจีนชั้นไหนจึงจะเป็นคนไทยหรือต้องขึ้นสังกัดมูลนาย ประกอบกับลูกหลานจีนไฉ่ผมเปี้ยและแต่งกายแบบจีนเหมือนบิคาจึงดูเป็นจีนไปทั้งหมด ดังนั้นการพิจารณาว่าเป็นคนจีนซึ่งอยู่ในระบบไพร่หรือเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์หรือไม่นั้น จึงต้องสังเกตรอยสักที่ข้อมือและชื่อในทะเบียนมูลนาย ถ้าหากไม่มีก็ยิ่งถือว่าเป็นจีนอยู่ แม้ในชั่วรุ่นลูกหรือหลานก็ตาม ทั้งข้อพิจารณาที่ว่า "คำที่ว่าจีนนั้นคือคนมีผมเปี้ย ถ้าแลบุตรจีนหลานจีนไฉ่ผมเปี้ย แต่ไปสักข้อมือ มีบัญญัติขึ้นทะเบียนสักก็เป็นไทย"^๑ ซึ่งเท่ากับว่า การตัดสินใจว่าเป็นจีนหรือไม่นั้นพิจารณาที่ทรงผม ข้อความที่ยกขึ้นมากล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นอีกว่า ลูกหรือหลานจีนอพยพที่เกิดในเมืองไทยมีสิทธิที่จะเลือกเป็นจีนต่อไป หรือเลือกเป็นไทยก็ได้ ถ้าหากประสงค์จะเป็นพลเมืองไทยก็ต้องไปสักข้อมือ มีบัญญัติขึ้นทะเบียน ถ้าเลือกเป็นจีนต่อไปก็ต้องเป็นจีนผูกพัน

สิทธิในการเลือกว่าเป็นจีนหรือไทยของลูกหลานคนจีน เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘ ซึ่งยกเว้นไม่เกณฑ์ทหารสำหรับคนจีนอพยพและลูกชาย^๒ ดังที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ มีความเห็นว่า "เป็นจีนเพียงลูกจีน คือที่บิดาเป็นจีนนอก หลานจีนนับว่าเป็นไทย"^๓ ครั้นมีพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงถือว่าผู้ที่เกิดในเมืองไทยไม่ว่าบิดาและมารดาเป็นคนสัญชาติใดก็ต้องถือสัญชาติไทย^๔

^๑ หจข., ร.๔ กท.๓๕ จ.ป. ๑๒๒๘ - ๑๒๓๐ สารตราว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนเมืองเพชรบุรี, หน้า ๒๓๓.

^๒ "พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๔๘," ใน เสถียร ดายลักษณะ และคนอื่น ๆ, ผู้รวบรวม, ประชุมกฎหมายประจำศก (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, ๒๔๗๘), ๒๐ : ๓๕๐.

^๓ หจข., ร.๕ ม.๒.๑๑/๑๑ การประชุมเทศบาล ปีที่ ๑๔ ครั้งที่ ๑ ร.ศ. ๑๒๗.

^๔ ขจคภย นุรุษพัฒน์, ผู้รวบรวม, ชาวจีนในประเทศไทย, หน้า ๕๖.

คั้งนั้นจีนที่เป็นไพร่หลวง^๑ ไพร่สม^๒ ไพร่ส่วย^๓ จึงมีสถานภาพทางสังคมเช่นเดียวกับไพร่ทั่วไป สถานภาพของจีนที่เป็นทาสก็เช่นกัน^๔ เพียงแต่ไพร่หรือทาสพวกนี้ไว้เปียและแต่งกายแบบจีน ซึ่งแตกต่างไปจากไพร่อื่น ๆ จึงมีคำว่า "จีน" อยู่ควยเมื่อเรียกคนพวกนี้ เช่น จีนไพร่หลวง จีนทาส^๕ ส่วนจีนที่เป็นมูลนายชั้นสูง เช่นนายอำเภอจีน ปลัดจีน หรือเจ้าภาษีนายอากร จีนพวกนี้มีทั้งที่เป็นจีนอพยพและลูกจีนที่เกิดในไทย และยังคงไว้เปียอยู่แม้จะมีตักกิดนาในระบับขุนนางก็ตาม พวกนี้

^๑ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการเฉลี่ยกลุ่มจีนเข้ารีตให้สักทงมือเป็นไพร่หลวง ๓ ใน หจข., ร.๔ กห.๒ สารตราว่าควยจีนไพร่หลวงทหารบออกปดตั้งท่ามาหากินอยู่แขวงเมืองราชบุรี จ.ศ. ๑๒๑๔ หน้า ๒๕๐ และในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ยกโทษจำคุกจีนนายอากรสมพัตสรที่กางส่งเงินโดยให้สักเป็นไพร่หลวงรักษาหอรัษฎากรพิพัฒน์ ๓ ใน หจข., ร.๕ ค.๒๒.๑/๕ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๒๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๘ และโปรดเกล้าฯ ให้สักจีนคองโทษที่ยื่นฎีกาขอลดโทษให้เป็นไพร่หลวงยามในแทน ๓ ใน หจข., ร.๕ น.๓๒/๕๐ หางว่าวลักเลขปี ร.ศ. ๑๑๕.

^๒หจข., ร.๕ ม.๒๘.๒/๒๐ บัญชีจำนวนเลขและจำนวนค่าราชการสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ร.ศ. ๑๑๗.

^๓บุตรและหลานจีนที่เมืองสงขลา พัทลุง ไชยา นครศรีธรรมราช เป็นต้น เป็นไพร่สักทงมือเกดที่ส่วยทองคำ ๓ ใน หจข., ร.๔ กห.๒ จ.ศ. ๑๒๑๔ สารตราคอบเมืองไชยาว่าควยส่งกองส่วยเลขบุตรจีน หน้า ๑๑๘ - ๑๑๘, สารตราคอบเมืองนครศรีธรรมราชว่าควยส่งกองส่วยเลขบุตรจีน หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓, สารตราคอบเมืองพัทลุงว่าควยส่งกองส่วยเลขบุตรจีน หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕ และ ร.๔ กห.๑๑ สารตราคอบเมืองสงขลาว่าควยกองส่วยบุตรจีน จ.ศ. ๑๒๑๘ หน้า ๑๒๘ - ๑๓๐.

^๔หวญ., ร.๓ เลขที่ ๓๔ บัญชีเลขนายตายชำระแล้วและคงอยู่ จ.ศ. ๑๑๘๕

^๕เรื่องเดียวกัน.

เรียกว่า จีนขุนนาง^๑ และเรียกรวม ๆ ว่า กรมการจีน^๒ สถานภาพทางสังคมไม่แตกต่างไปจากมูลนายไทย ยกเว้นจีนเจ้าภาชีนายอากรซึ่งสิทธิและหน้าที่หมดไปเมื่อพ้นจากตำแหน่ง^๓ ฉะนั้นจีนไพร่ต่าง ๆ จีนทาส และกรมการจีน ยกเว้นจีนเจ้าภาชีนายอากรจึงมีฐานะเป็นพลเมืองไทยคนหนึ่งหรือเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ^๔ ซึ่งมีมูลนายสูงสุดรวมกันคือ พระมหากษัตริย์

๒. จีนนอกระบบไพร่

คนจีนในบังคับไทยอีกประเภทหนึ่งคือ คนจีนนอกระบบไพร่ คือพวกที่ไม่ถูกสักข้อมือ และไม่มีมูลนาย คนพวกนี้เป็นกลุ่มชนจำนวนมากที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป^๕ เป็นต้นว่า จีนพ่อค้า จีนกุส แม้คนพวกนี้จะเป็นคนนอกระบบไพร่ แต่ก็มีความเกี่ยวข้องกับระบบไพร่อยู่บ้างในบางลักษณะ กล่าวคือ หลวงมีการบังคับ "ผูกปี้" จีนพวกนี้เป็นคราว ๆ เสมอ การผูกปี้เป็นเรื่องของการเกณฑ์แรงงานเฉพาะคนจีนที่อยู่ในบังคับไทยและอยู่นอกระบบไพร่ หรือเป็นการให้คนจีนเสียเงินแทน แต่การผูกปี้นี้มีกำหนดจำนวนวันทำงานและจำนวนเงินที่ต้องเสียแทนน้อยกว่าพวกไพร่มาก "จีนผูกปี้" จึงเป็นคำเรียกเฉพาะสำหรับคนจีนประเภทนี้ เหตุที่คนจีนพวกนี้อยู่นอกระบบไพร่นี้เองทำให้มีอิสระมากกว่าคนอื่น ๆ และคนจีนด้วยกันที่อยู่ในระบบไพร่ เพราะพวกนี้ไม่มีสังกัด ไม่มีมูลนายคอยควบคุม และปลอดจากพันธะทางสังคมต่าง ๆ ในระบบไพร่

^๑ หจข., ร.๕ กท.๒๒ สรรคราวักด้วยพระราชทานโทษจีนลิมหิงมิให้แก่จีนหัวหน้าเมืองภูเก็ต.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนาคำรงราชานุภาพ, สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย.

^๓ สถิตย์ เสมานิล, วิสาสะ, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒.

^๔ หจข., ร.๕ กท.๒ สรรคราวักด้วยประกาศให้ผู้ว่าราชการเมืองจับชำระไทสูบผืน จ.ศ. ๑๒๑๘, หน้า ๒๓๕.

^๕ หจข., ร.๕ กท.๕ สรรคราวักด้วย ข้าหลวงเจ้าเมืองกรมการ] ผูกปี้ข้อมือจีน
จ.ศ. ๑๒๑๓, หน้า ๑๕๘.

อันมีผลให้พวกนี้สามารถเดินทางไปยังท้องที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยไม่มีข้อจำกัด
 ฝึกไปจากพวกไพร่และคนในบังคับต่างชาติ ภาวการณ์เช่นนี้ย่อมเอื้อประโยชน์ให้
 การประกอบอาชีพทางการผลิตและการค้าเป็นไปอย่างสะดวก ซึ่งทำให้เชื่อได้ว่าคน
 จีนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการผลิตและการค้าในช่วงเวลานี้ก็คือเงินผูกปิ่นนี้เอง เรื่อง
 เงินผูกปิ่นนี้จะไต่กล่าวถึงโดยละเอียดในบทต่อไป

ข. คนจีนในบังคับต่างประเทศ

นอกเหนือจากจีนในบังคับไทยและจีนไพร่ จีนทาส และกรมการจีนแล้ว ใน
 สังคมไทยยังมีจีนอีกประเภทหนึ่งซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นคนต่างชาติโดยสมบูรณ์ก็คือ คน
 จีนในบังคับต่างชาติที่มีสัญญาทางพระราชไมตรีและพาลิชัยกับไทย จีนพวกนี้อยู่ใต้อำนาจ
 คุ้มครองของกงสุลชาตินั้น ๆ

การยอมรับสถานภาพของคนจีนในบังคับต่างชาติในไทยมีมาแล้วตั้งแต่รัชกาล
 ที่ ๓ เมื่อไทยทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๖๕ โดยระบุให้คนจีนหรือแขกซึ่ง
 เป็นพ่อค้าอยู่ในเมืองขึ้นของอังกฤษ เมื่อเดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองไทย อังกฤษจะมี
 หนังสือเดินทางให้มาด้วย หนังสือสัญญาเบอร์นีระบุว่า

ข้อ ๑๐... ลูกค้าจีน ลูกค้าแขก เมืองอังกฤษให้ไต่ค้าขายทางบกทางคลองโดย
 สดวก ถ้าลูกค้าจีนลูกค้าแขกเมืองมณฑล เมืองทวาย เมืองตนาบ เมืองเย ซึ่งขึ้น
 อยู่กับอังกฤษจะเขามาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเข้ามาเป็นสำคัญ
 ให้ไต่ค้าขายทางบกทางน้ำโดยสะดวก^๒

^๑G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 144.

^๒"หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม
 ฤกษ์ศักราช ๑๘๒๖" [เบอร์นี] , ใน เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประมุข-
 ภาวหมายประจักษ์, เล่มเพิ่มเติม : ๕ - ๖.

คนจีนพวกนี้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในสนธิสัญญาบาวริง เช่นเดียวกับพ่อค้าซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ภายหลังจากเมื่อมีการทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๖๘ ไทยยินยอมให้ชาติต่าง ๆ มีกงสุลในไทย และเมื่อคนในบังคับของชาตินั้น ๆ มีคดีไม่ตองขึ้นศาลไทยแต่ขึ้นศาลกงสุลและอาศัยกฎหมายชาตินั้น ๆ ในการพิจารณาคดี^๑ คนจีนที่เดินทางมาจากดินแดนอาณานิคมและรัฐในอารักขาของชาติต่าง ๆ เช่น มลายู และช่องกงของอังกฤษ หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของฮอลันดา มาเก่าของโปรตุเกส จึงอ้างสิทธิเป็นคนในบังคับต่างชาติเพื่ออยู่ใต้อาณัติของกงสุล เมื่อมีคดีความไม่ตองขึ้นศาลไทยและไม่ตองผูกพัน^๒ ไม่เพียงเท่านั้นกงสุลต่างชาติพยายามชักจูงคนจีนให้เข้ามาอยู่ในความคุ้มครองของตนเพื่อเป็นการขยายอำนาจและอิทธิพลในประเทศไทย ดังนั้นคนจีนและคนเอเชียจึงพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับต่างชาติ อันเป็นผลก่อให้เกิดเป็นปัญหาทางการเมืองตามมา^๓ ทั้งที่คนจีนเหล่านั้นไม่ได้มาจากดินแดนอาณานิคมและรัฐอารักขาแต่อย่างใด

สถานการณ์ของคนจีนในบังคับต่างชาตินี้จึงแตกต่างไปจากคนจีนใน ๒ ประเภทแรกโดยสิ้นเชิง พวกนี้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขในสนธิสัญญาบาวริง เช่นเดียวกับที่คนชาตินั้น ๆ ต้องปฏิบัติ เช่น การเดินทางออกนอกเขตที่กำหนด หรือการจับจองที่ดินต้องมีหนังสือเดินทางหรือได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทยเสียก่อน^๔ ฉะนั้นคนจีนประเภทนี้จึงมีฐานะเป็นเพียงคนต่างชาติในสังคมไทยเท่านั้น

^๑ พวงร้อย กล่อมเอียง, "พระบรมราชาบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน ...,"

หน้า ๒๐ - ๒๑.

^๒ G. William Skinner, Chinese Society in Thailand ..., p. 145.

^๓ อัมพร ตั้งเสรี, "วิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อมหาอำนาจยุโรป" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๓๗ - ๔๒.

^๔ "หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ประเทศอังกฤษและประเทศสยาม" [บาวริง], ใน [เสถียร ล้ายลักษณ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่มเพิ่มเติม : ๑๒.

จากการศึกษาทั้งมวลชี้ให้เห็นว่า คนจีนโดยทั่วไปแม้จะมีบทบาทผูกพันกับสังคมไทยด้านต่าง ๆ ก็ตาม แต่เพราะเงื่อนไขอื่น เป็นต้นว่า ระบบไพร่และข้อบังคับในสัญญาระหว่างประเทศ ทำให้คนจีนมีสถานภาพแตกต่างกัน กรณีคนจีนในบังคับไทยชี้ชัดว่า ราชการเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบสังคมไทยหรือระบบไพร่เป็นตัวกำหนดให้คนจีนที่อยู่ในระบบไพร่ เป็นไพร่ข้าข้าแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับคนพวกอื่น ๆ ในระบบไพร่ ส่วนคนจีนที่อยู่นอกระบบไพร่ เป็นเพียงคนใต้อำนาจการปกครองและกฎหมายไทยที่ไม่ต้องมีพันธะของระบบไพร่ และต้องเสียภาษีประเภทหนึ่งเรียกว่า ผูก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย